

An Introduction to the Governance and Management of Social Harm: Begging Based on Religious Teachings

Saeed Masoodipoor¹

Received: 2025/02/15 • Revised: 2025/03/02 • Accepted: 2025/03/16 • Published online: 2025/05/04

Abstract

Social harms are recognized as one of priority issues in Iran. Among these, begging is a significant social issue that, like many complex phenomena, is a multi-layered consequence of various underlying causes. At the same time, it serves as a contributing factor to the emergence of other social problems. Unfortunately, there is no proper governance model for managing this phenomenon in the country, leading to its widespread presence in society. This study, structured in three sections, aims to analyze the current state of public interaction with beggars, establish a desirable framework based on religious teachings, and propose a comprehensive governance model to address this issue. The first section examines the existing charitable behaviors of people in assisting beggars, based on a sample of 463 individuals from different areas of Tehran. The results indicate that providing aid to beggars ranks the lowest among various forms of charitable assistance. The second section analyzes

1. Assistant Professor, Faculty of Economic and Administrative Sciences, University of Qom, Qom, Iran. s.masoodipoor12@gmail.com.

* Masoudipoor, S. (2025). An introduction to the governance and management of social harm: Begging based on religious teachings. *Journal of Islamic Governance Studies*, 1(1), pp. 167-213. <https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2025.71113.1011>

* **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran). ***Type of article:** Research Article

© The Authors

Quranic verses and narrations related to begging to present a religious perspective on addressing this issue. Finally, the third section offers policy recommendations for social policymakers to effectively combat this phenomenon. The data collection method in the first part is field and survey, and the data analysis method in the next two parts is descriptive-analytical.

Keywords

Begging, Causes and Consequences of Begging, Social Harm, Social Governance, Islam.

مقدمة في حوكمة إدارة الآفة الاجتماعية للتسول على أساس التعاليم الدينية

سعيد مسعودى بور^١

تاريخ الاستلام: ٢٠٢٥/٠٢/١٥ • تاريخ التعديل: ٢٠٢٥/٠٣/٠٢ • تاريخ القبول: ٢٠٢٥/٠٣/١٦ • تاريخ النشر الإلكتروني: ٢٠٢٥/٠٥/٠٤

الملخص

تعتبر الآفات الاجتماعية من القضايا ذات الأولوية في البلاد. ومن بين هذه الآفات تأتي ظاهرة التسول، التي تعدّ، كغيرها من الظواهر المعقّدة، نتيجةً لأسباب متعددة ومتداخلة. وفي الوقت ذاته، فإنها تمثل عاملاً مسبباً لظهور بعض المشكلات الاجتماعية الأخرى. وللأسف، لا يوجد نموذج حوكمة صحيح لإدارة هذه الظاهرة في البلاد، ممّا أدّى إلى انتشارها في المجتمع. يهدف هذا البحث، الذي يتكوّن من ثلاثة أقسام، إلى تحليل الواقع الراهن لتعامل الناس مع المتسولين، وتوضيح الوضع المثالي من منظور ديني، واقتراح نموذج شامل للحوكمة لمواجهة هذه الظاهرة. في القسم الأول، تمّ السعي إلى دراسة الوضع الحالي لسلوكيات الناس الخيرية تجاه المتسولين. ولتحقيق ذلك، تمّ اختيار عينة مكونة من ٤٦٣ شخصاً من مناطق مختلفة في مدينة طهران. وأظهرت النتائج أنّ مساعدة المتسولين تحتلّ أدنى مرتبة بين أساليب المساعدة. أما في

١. أستاذ مساعد، كلية العلوم الاقتصادية والإدارية، جامعة قم، قم، إيران. s.masoodipoor12@gmail.com

* مسعودى بور، سعيد. (٢٠٢٥). مقدمة في حوكمة إدارة الآفة الاجتماعية للتسول على أساس التعاليم الدينية. دراسات الحوكمة الإسلامية، ١(١)، صص ١٦٧-٢١٣.

<https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2025.71113.1011>

□ التصنيف: علمية محكّمة، الناشر: مكتب الإعلام الإسلامى للحوزة العلمية في قم (المعهد العالى للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران) © الكتاب

القسم الثاني، فقد تم تحليل الآيات والروايات ذات الصلة بموضوع التسول، بهدف تقديم تفسير ديني لمواجهته. وأخيراً، في القسم الثالث، تم تقديم مقترحات لصانعي السياسات في المجال الاجتماعي في شكل توجيهات سياسية. إن أسلوب جمع البيانات في الجزء الأول هو الميداني والمسحي، وأسلوب تحليل البيانات في الجزأين التاليين هو الوصفي التحليلي.

الكلمات المفتاحية

التسول، أسباب وآثار التسول، الآفة الاجتماعية، الحوكمة الاجتماعية، الإسلام.

مطالعات
سکریانی اسلامی

سال اول، شماره اول (پیاپی ۱)، بهار و تابستان ۱۴۰۳

درآمدی بر حکمرانی مدیریت آسیب اجتماعی تکدی گری

بر اساس آموزه‌های دینی

سعید مسعودی پور^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶ • تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۲/۱۴

چکیده

آسیب‌های اجتماعی به عنوان یکی از مسائل اولویت دار کشور شناخته می‌شود. یکی از آسیب‌های اجتماعی، مسئله تکدی گری است که همچون بسیاری از پدیده‌های پیچیده، به صورت چندسطحی معلول علت‌های دیگری است. درعین حال، به عنوان ورودی در نقش علت شکل گیری برخی از مسائل اجتماعی شناخته می‌شود. متأسفانه الگوی حکمرانی درستی برای مدیریت این پدیده در کشور وجود ندارد و این امر باعث شده است تا شاهد چنین رفتاری در سطح جامعه باشیم. این پژوهش که از سه قسمت تشکیل شده است درصدد است تا ضمن تحلیل وضعیت موجود مواجهه‌ی مردم با متکدیان، وضعیت مطلوب را از منظر دینی تبیین کرده و الگوی کلان حکمرانی برای مقابله با این پدیده پیشنهاد کند. در بخش اول تلاش شده است تا ابتدا وضعیت موجود در رفتارهای خیرخواهانه‌ی مردم در کمک به متکدیان بررسی شود. برای این کار یک نمونه ۴۶۳ نفری از چند منطقه‌ی شهر تهران گرفته شد. نتایج نشان می‌دهد که کمک به متکدیان در پایین‌ترین رتبه در میان شیوه‌های کمک قرار گرفته است. در

۱. استادیار، دانشکده علوم اقتصادی و اداری دانشگاه قم، قم، ایران. s.masoodipoor@qom.ac.ir.

* مسعودی پور، سعید. (۱۴۰۴). درآمدی بر حکمرانی مدیریت آسیب اجتماعی تکدی گری بر اساس آموزه‌های دینی. مطالعات حکمرانی اسلامی، ۱(۱)، صص ۱۶۷-۲۱۳.

<https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2025.71113.1011>

□ نوع مقاله: پژوهشی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران) © نویسندگان

بخش دوم با تحلیل آیات و روایات مرتبط با موضوع تکدی‌گری، تلاش شد تا تبیینی از نگاه دینی برای مقابله با این پدیده ارائه شود و در نهایت در بخش سوم در قالب رهنمون‌های سیاستی، پیشنهاداتی برای سیاست‌گذاران عرصه‌ی اجتماعی تبیین گردید. روش جمع‌آوری داده‌ها در بخش نخست، میدانی و پیمایشی بوده و روش بررسی داده‌ها، در دو بخش بعد، توصیفی-تحلیلی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها

تکدی‌گری، علل و پیامدهای تکدی‌گری، آسیب اجتماعی، حکمرانی اجتماعی، اسلام.

مقدمه

به دلایل گوناگونی که برخی از آنها هم غیرقابل اجتناب است، ممکن است برخی از افراد یک جامعه مبتلا به فقر شوند یا آن که سطح نیازها و هزینه‌های آن‌ها بالاتر از توان درآمدی‌شان شود. چنین اتفاقی کاملاً ممکن و طبیعی است؛ اما آنچه که برای یک جامعه‌ی اسلامی غیرقابل قبول است، این است که به دلیل فقدان یا ضعف سازوکارهای حمایتی یا ضعف در فرهنگ‌سازی فرهنگ تعفف، اعلام این نیازمندی در انظار مردم و به شکل ملمسمانه اتفاق بیفتد؛ موضوعی که از آن با عنوان تکدی‌گری یاد می‌شود. با وجود مذمت شدید پرسش و درخواست مالی از مردم در روایات، جامعه‌ی ما به این موضوع مبتلا است. براین اساس، اتخاذ تدابیر و راهکارهایی برای مقابله با آن، امری ضروری و لازم برای جامعه‌ی اسلامی است.

تکدی‌گری مسئله‌ای است که در طول تاریخ جوامع بشری وجود داشته است. تکدی‌گری به عنوان یکی از آسیب‌های اجتماعی به دلایل مختلف به وجود می‌آید و عوامل مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نقش مهمی در بروز آن دارد. اما علی‌رغم تمام پی‌گیری‌ها و قوانین تصویب شده در زمینه‌ی پیشگیری و برخورد با تکدی‌گری در کشور، ما همچنان در خیابان‌ها و در مکان‌های مختلف شاهد متکدیان و گدایان با لباس‌ها و ظواهر مختلف هستیم (ادهمی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۲۴). در کشور ما، برابر مواد ۷۱۲ و ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی، تکدی‌گری جرم محسوب می‌شود. به همین علت افراد متکدی مجرم بوده و برابر قانون باید با آنها برخورد شود و پیش از این نیز حدود ۱۱ ارگان موظف شدند که با پدیده‌ی تکدی‌گری برخورد کرده و آن را ساماندهی کنند. اما وجود این پدیده در کشور به ویژه نمود تکدی‌گران خارجی در شهرهای بزرگ همچون تهران، خود نشان از عدم توجه کافی نهادهای مسئول به این امر دارد (بی‌نا، ۱۳۹۱). یکی از عوامل عمده‌ی استمرار تکدی، شیوه‌ی برخورد مردم با گدایان و نیز عادات و افکار مردم است؛ بنابراین، حل گسترده و سریع مسئله، با تجدیدنظر در شیوه‌ی برخورد و تغییر افکار عمومی همراه خواهد بود (صرامی، ۱۳۸۵، ص ۳۶).

البته تلاش‌هایی برای مقابله با معضل تکدی‌گری در کشور انجام شده است؛ برخورد

با این پدیده از سال‌های ۱۳۵۰ به بعد آغاز شده که نتیجه‌ی مطلوبی نداشته است (صرامی، ۱۳۸۵، ص ۲۸). عملاً از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۶ هیچ اقدام مؤثری در مورد متکدیان انجام نشد. در سال ۱۳۷۲، نیروی انتظامی با حکم قوه‌ی قضائیه موظف به جمع‌آوری متکدیان گردید و سازمان بهزیستی، شهرداری و وزارت بهداشت ملزم به فراهم‌سازی زمینه‌های اسکان و بهداشت متکدیان گردیدند و در سال ۱۳۷۸ شورای عالی اداری مصوبه‌ای در خصوص طرح جمع‌آوری و ساماندهی متکدیان به وزارت کشور ابلاغ کرد که شامل چهار محور بود: (۱) ایجاد زمینه‌ی فرهنگی - ذهنی در جهت مقابله با تکدی‌گری؛ (۲) جمع‌آوری متکدیان؛ (۳) نگهداری موقت آنان و (۴) قرنطینه‌ی متکدیان و تفکیک آنان. اما با روند تغییرات مذکور، کماکان مسئله‌ی توانمندسازی و حرفه‌آموزی متکدیان به منظور احراز شغلی مناسب سیر نزولی داشته و وزارت کار و امور اجتماعی نسبت به آن هیچ‌گونه راه‌حلی ارائه نداده که این موضوع بر سیر صعودی تکدی‌گری افزوده است (بینا، ۱۳۹۱).

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که پژوهش‌های اندکی در حوزه‌ی تکدی‌گری در کشور انجام شده است. برزگر و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود که با رویکرد پدیدارشناسی انجام گرفته است، با مصاحبه با ۱۸ نفر از متکدیان خیابانی به منظور فهم عمیق تجارب آن‌ها، در نهایت پس از دسته‌بندی کدها، چهارمفهوم اصلی را استخراج کردند. این پژوهش بر اهمیت ارتقای توانایی‌های افراد جامعه در کسب مهارت و اشتغال و قناعت در بهبود شیوه و سبک زندگی در اجتماع و کاهش آسیب‌ها تأکید دارد. پورافکاری و گردافشاری (۱۳۸۶) که در تحقیق خود به دنبال شناسایی علل اجتماعی تکدی‌گری بودند، نشان دادند که تکدی‌گری، رابطه‌ی معناداری با بیکاری، فقر، اعتیاد، بیماری و معلولیت و در نهایت با مهاجرت دارد. محمدی اصل (۱۳۸۴) در پژوهش خود که بر روی یک نمونه‌ی ۵۰ نفری از متکدیان در شهر تهران به انجام رسانده است، متغیرهای جمعیت‌شناختی و توصیفی از ویژگی‌های آن‌ها را مورد بررسی قرار داده است و این‌طور نتیجه‌گیری کرده است که تکدی‌گری، زنان را بیشتر از مردان تهدید می‌کند. از دیگر پژوهش‌هایی که در موضوع تکدی‌گری انجام شده است

می‌توان به پژوهش جهانگیری و همکاران (۱۳۹۴) اشاره کرد که رابطه‌ی تکدی‌گری و فقر را بررسی کرده و نیز رجبی و علی مرادی (۱۳۹۴) که به علل تکدی‌گری در زنان پرداخته‌اند. قنبری عدیوی (۱۳۹۴) در حوزه‌ی راهکارهای پیش‌گیری از تکدی‌گری و موضوع جرم‌انگاری آن پژوهشی انجام داده است. محسنی‌نیا و قلیزاده (۱۳۹۴) در پژوهش خود به تأثیرات مخرب تکدی‌گری بر رکود رونق صنعت گردشگری اشاره کرده‌اند. در پژوهش‌های دیگری که در حوزه‌ی تکدی‌گری انجام شده است، نگرش افراد جامعه به این پدیده مورد بررسی قرار گرفته است که از جمله آن می‌توان به پژوهش فرخ‌وندی و همکاران (۱۳۹۴) اشاره کرد.

بدون شک حل آسیب‌های اجتماعی بدون اتخاذ رویکرد اسلامی در عرصه‌ی مدل حکمرانی و سیاست‌گذاری اجتماعی، با شکست روبه‌رو خواهد شد. ضروری است که اندیشمندان و سیاست‌گذاران در حوزه‌ی حکمرانی اجتماعی اسلامی تلاش کرده و با توجه به مبانی و ارزش‌های اسلامی و مناطق مختلف آن، با ترسیم دقیق وضعیت موجود و مطلوب، در قلمرو آسیب‌ها و مسائل اجتماعی، کارآمدترین شیوه با نگاهی جامع و در نظر گرفتن تمام بازیگرانی که می‌توانند در این مسیر نقش ایفا کنند را مورد توجه قرار دهند (حسین‌زاده یزدی، ۱۳۹۹، ص ۲۴۸). در این پژوهش تلاش خواهد شد تا گام اول برای ارائه‌ی سیاست‌های کلی برای ارتقاء نظام حکمرانی در حوزه‌ی تکدی‌گری به عنوان یکی از آسیب‌های اجتماعی از منظر اسلامی ارائه شود و آن گام، تبیین وضعیت مطلوب این موضوع مبتنی بر آموزه‌های دینی است.

۱. ادبیات موضوع

۱-۱. مفهوم‌شناسی تکدی‌گری

مسئله‌ی تکدی‌گری، یک پدیده‌ی جهانی است و وجود آن در هیچ بخشی از کشور، عجیب نیست. تکدی‌گری یک مسئله‌ی شهری است که قابل توجه در هر منطقه‌ی شهری و در هر کشوری است (Baltazar & etal., 2012). تکدی‌گری به شیوه‌های مختلفی تعریف شده است. یکی از ساده‌ترین تعاریف عبارت است از درخواست پول از مردم

بدون انجام خدمت یا کاری (Fitzpatrick & Kennedy, 2000). گدایی، تکدی‌گری، در یوزگی، خواستن بدون انجام کار و ... تعابیر مختلفی است که در مورد گدایان صدق می‌کند. گدا، نادار و بینوا کسی است که وجه معاش خود را به رایگان از دیگران طلب کند؛ یا آنکه از دیگران چیزی (پول، خوردنی، پوشیدنی) برای رفع حاجت طلب کند (هادی‌تبار و علی‌پور، ۱۳۹۳). تکدی‌گری انتقال پول و یا کالا از یک واحد پویا و فعال به یک واحد منفعل و بیکار است که در درازمدت رکود بخشی از نیروهای کار و بسیاری ناهنجاری‌ها و نابسامانی‌های دیگر را در پی دارد (فرخوندی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۱۴۸).

این پدیده به صورت آشکار و پنهان انجام می‌گیرد و در برخی موارد، فعالیتی سازمان‌یافته به‌شمار می‌رود. تکدی‌گری اغلب یا زمینه‌ساز دیگر آسیب‌های اجتماعی است، یا با گونه‌های دیگری از انحرافات اجتماعی همراه است. کاهش سن تکدی‌گری شهری ماهیت و ابعاد این پدیده را در کلان‌شهرهای کشور پیچیده‌تر کرده است (علی‌اکبری و درخشان، ۱۳۹۳، صص ۵۲-۵۳). متکدیان، گدایی کردن را به‌عنوان به‌عنوان اسلحه‌ی خود که به‌وسیله‌ی آن می‌توانند علائق خود را با کمترین ریسک، انرژی یا مهارتی دنبال کنند، می‌شناسند (Jordan, 1993). تحقیقات نشان می‌دهد که بیشتر متکدیان به علت بی‌سواد، فقر، جهل و ضعف خودآگاهی، راه دیگری را برای زنده ماندن نمی‌توانند پیدا کنند (Uddin & et al., 2014).

۱-۲. انواع متکدیان خیابانی

طبق نتایج به‌دست آمده از تحقیقات متعدد، درصد قابل ملاحظه‌ای از متکدیان، از اختلالات شدید روانی رنج می‌برند که نتیجه‌ی آن، روی آوردن شخص به افعالی چون دست‌درازی و اختلالات رفتاری است که زمینه‌ی انجام عمل تکدی‌گری را تسهیل می‌کند. همچنین، دیوانگان و آنان که تعادل قوای خود را، چه به صورت ژنتیکی و چه در اثر عوامل محیطی، از دست داده‌اند، نیز از کسانی هستند که به گدایی می‌پردازند، بی‌آنکه الزاماً در کی اقتصادی همانند دیگر متکدیان از این عمل داشته باشند. این دسته

از افراد به علت عدم پذیرش اجتماعی و تحمل نشدن از سوی وابستگان خویش، به صحنه‌ی تکدی پرتاب می‌شوند و به تدریج در اثر یادگیری اجتماعی، این رفتار به صورت یک عادت غریزی - روانی در آنان تکرار می‌شود. عموماً نیز خود از حاصل گدایی خویش بهره‌مند نیستند (باقری، ۱۳۹۰، ص ۶۲؛ فرخوندی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۱۴۸). تحقیق انجام شده در تانزانیا نشان داد که گدایان از روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند که از جمله آن‌ها می‌توان به تظاهر به بیماری، تظاهر به کور بودن، ناشنوا بودن و یا فلج بودن؛ فرستادن بچه‌ها به خیابان برای گدایی؛ نشستن در مکان‌های استراتژیک؛ رفتن به دفاتر کاری با نامه ارجاع پزشکی و ... اشاره کرد (Baltazar & etal., 2012).

به طور معمول، کارشناسان مسائل اجتماعی بر طبق مشاهدات و نتایج به دست آمده به یک تقسیم بندی دوگانه از تکدی، یعنی تکدی آبرومندانه در کنار تکدی آشکار و غیر آبرومندانه پرداخته‌اند (محسنی‌نیا و قلی‌زاده، ۱۳۹۴). به طور کلی، متکدیان به دو دسته تقسیم می‌شوند:

- متکدیان نهان: کسانی که به تکدی نهانی می‌پردازند و در ظاهر عمل تکدی آن‌ها قابل رؤیت نیست؛ مانند درویشان، دعانویسان، و کسانی که ظاهراً به مشاغلی مانند سیگار و آدامس فروشی مشغول‌اند، اما در اصل شغل آن‌ها گدایی است.
- دسته‌ی دوم متکدیان آشکار، کسانی هستند که به وضوح و بدون هیچ گونه پروایی به تکدی‌گری می‌پردازند (آرین‌پور، ۱۳۹۱).

۳-۱. علل و پیامدهای تکدی‌گری

بخش قابل توجهی از علل تکدی‌گری به وضعیت معیشتی جامعه و رونق اقتصادی باز می‌گردد و هر قدر جامعه‌ای در این موضوع از وضعیت بهتری برخوردار بوده و افراد بتوانند از راه درست، حداقل معیشت خود را به سادگی تأمین کنند، مسئله‌ی در یوزگی کمتر خواهد بود. پایین بودن سطح درآمد ملی، وقوع قحطی، رکود شدید اقتصادی، افزایش بیکاری، تورم شدید و ناگهانی، غیرعادلانه بودن توزیع سرمایه ملی که نابرابری‌های اجتماعی را در پی دارد را می‌توان از علل اقتصادی در یوزگی دانست

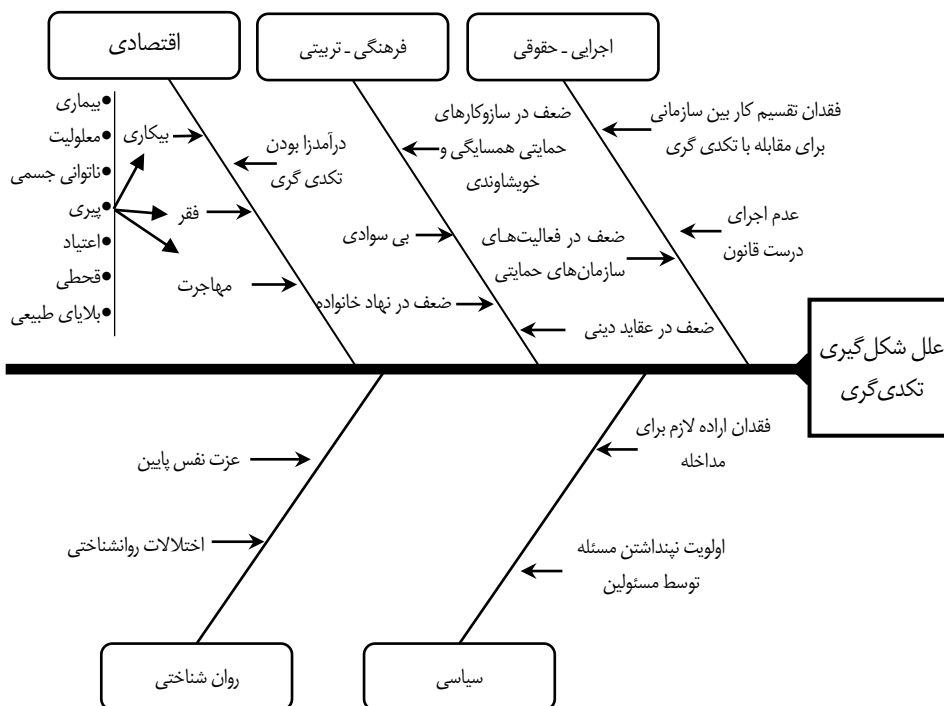
(فرخندی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۱۴۷). فقر اقتصادی، مهاجرت خانواده‌ها، ضعف ارزش‌های دینی و فرهنگی، نابسمانی خانواده، معلولیت جسمانی، تحصیلات اندک، اعتیاد، ضعف قوانین و تشویق والدین (بیات، ۱۳۸۷، صص ۱۴۲-۱۴۳) از دیگر عللی است که به عنوان عوامل زمینه‌ساز شکل‌گیری تکدی‌گری می‌توان از آن‌ها یاد کرد. باید اذعان داشت که برخی از متکدیان، محصول نابسامانی اجتماعی هستند.

بر اساس مطالعه‌ی انجام شده در تانزانیای مرکزی، مشخص شد که فقر به عنوان اصلی‌ترین علت (۴۶/۲٪) برای افرادی که شیوه‌ی زندگی گدایی را پذیرفته‌اند، ذکر شده است. یافته‌های مشابه توسط اوگانکن و فاوول^۱ (۲۰۰۹)، امان^۲ (۲۰۰۶) و تامباوال^۳ (۲۰۱۰) و جلی^۴ (۲۰۰۶) گزارش شده است. به عنوان نتیجه می‌توان گفت که فقرا به دام سبک زندگی تکدی‌گرایانه افتاده‌اند و احتمال کمی برای فرار دارند و در این چرخه‌ی معیوب، فقر در نسل‌ها حفظ می‌شود و فقیران برای برآورده ساختن نیازهای اساسی، به تکدی‌گری روی خواهند آورد (Baltazar & et al., 2012). اوگانکن (۲۰۱۱) در پژوهش خود نشان داد که مسئله‌ی تکدی‌گری در نیجریه ریشه در واقعیت‌های اجتماعی-فرهنگی و اجتماعی-اقتصادی حاکم بر آن کشور دارد (Ogunkan, 2011).

برای این که بتوان به دسته‌بندی علل و پیامدهای تکدی‌گری پرداخت، می‌توان از چارچوب نظری سیستم استفاده نمود. بر اساس تحلیل پدیده‌ها در مدل سیستمی، هر سیستمی دارای ورودی و خروجی است. در تحلیل پدیده‌ی تکدی‌گری به مثابه‌ی یک سیستم، ورودی‌ها، علل و عوامل شکل‌گیری تکدی‌گری هستند و خروجی‌ها، پیامدها و آثار تکدی‌گری را در بر می‌گیرند. دسته‌بندی علل و پیامدها با بررسی

1. Ogunkan & Fawole
2. Amman
3. Tambawal
4. Jelili

پژوهش‌های انجام شده در این حوزه در قالب دو نمودار استخوان- ماهی^۱ در زیر نشان داده شده است.

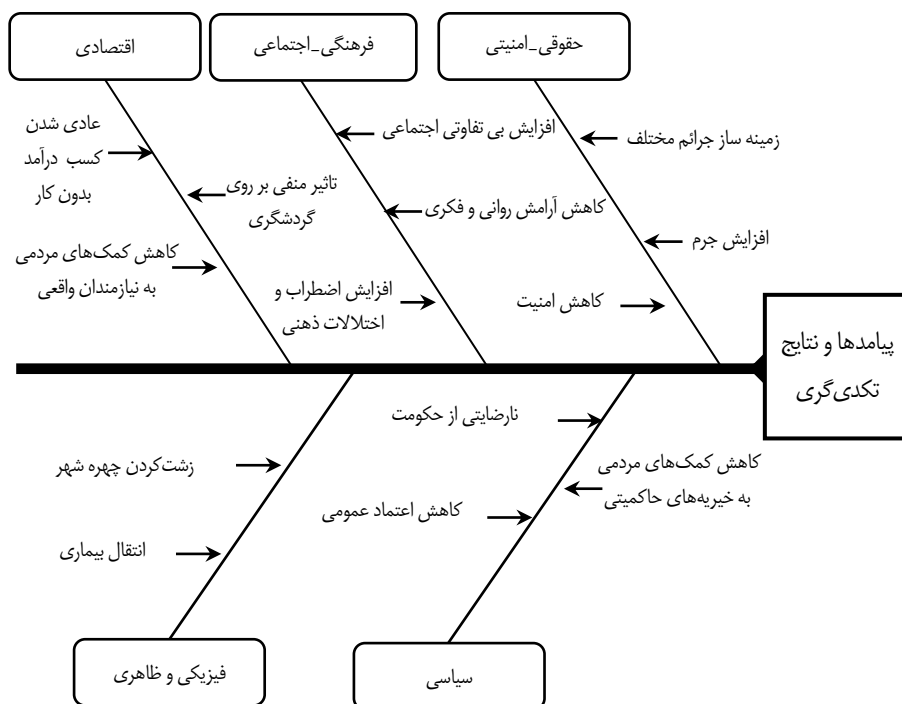

شکل ۱. نمودار استخوان ماهی فراتحلیل علل تكدی‌گری (منبع: یافته‌های تحقیق)

علل شکل‌گیری تكدی‌گری در پنج دسته علل اقتصادی، فرهنگی، اجرایی- حقوقی، سیاسی و روان‌شناختی قابل طبقه‌بندی است. همان‌طور که در شکل ۱ مشخص است، تنها بخشی از علل تكدی‌گری به حوزه‌ی اقتصادی مرتبط است. کوتاهی دستگاه‌های اجرایی و دولتی برای مقابله با این پدیده از جمله علل گسترش این پدیده محسوب

1. Fish-bone

می شود. در نمودار زیر، پیامدها و نتایج تکدی گری در قالب پنج دسته آمده است که عبارت است از حقوقی-امنیتی، فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فیزیکی و ظاهری (شکل ۲).

شکل ۲. نمودار استخوان ماهی فراتحلیل پیامدهای تکدی گری (منبع: یافته‌های تحقیق)

۴-۱. حکمرانی و ضرورت حکمرانی در عرصه آسیب‌های اجتماعی

نیاز جامعه انسانی به نظم اجتماعی و ساختار حکومت و قدرت سیاسی از عناصر بدیهی نزد محققین است و جوامع بشری هیچ‌گاه از نهاد حکومت و مدیریت سیاسی و اجتماعی خالی نبوده‌اند (ابطحی و دیگران، ۱۳۹۷). برای این امر، شیوه‌ها و مدل‌های مختلفی برای بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها ارائه شده است. حکمرانی معمولاً واژگانی

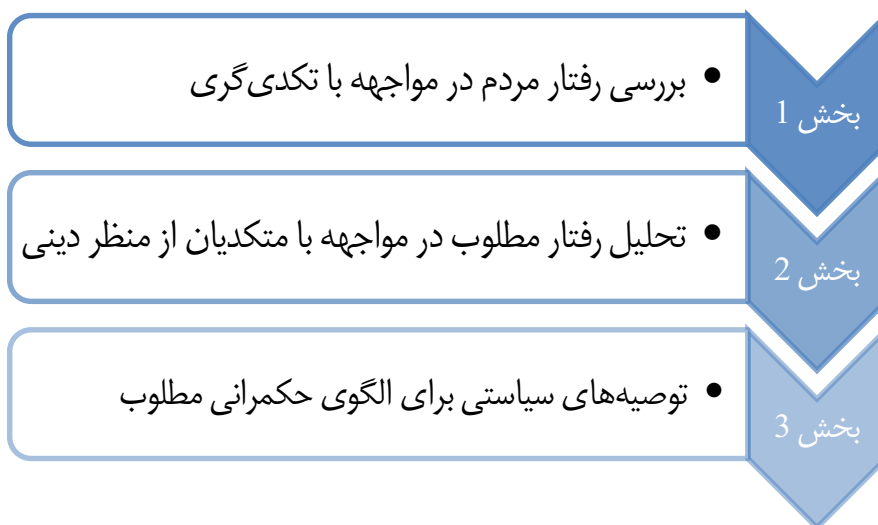
چون اداره، مدیریت، برنامه‌ریزی و توسعه، سبک‌های گوناگونی از شیوه‌های راهبری منابع ملّی را مدنظر قرار می‌دهد؛ از این رو می‌توان گفت، حکمرانی ابزار اصلی در توسعه به شمار می‌آید (پورعزت، ۱۴۰۰). حکمرانی به معنای هدایت کردن یا اداره کردن است. حکمرانی به معنی حکم‌فرمایی یا کنترل کردن با استفاده از اختیار و همچنین بودن در حکومت است. به عبارت بهتر حکم در اینجا به معنای فرمان، قاعده، نظام، تنظیم و ... است و راندن به معنی اجرا، اعمال قدرت، راهبری، هدایت و ... است. حکمرانی با این تعبیر، موضوعی میان رشته‌ای و مرکب از شاخه‌های مختلف محسوب می‌شود (عبداللّهی و قناعتی، ۱۴۰۳).

در حوزه‌ی آسیب‌های اجتماعی، طراحی الگوی حکمرانی از اهمیت زیادی برخوردار است؛ چرا که بخش مهمی از توانمندی‌ها و ظرفیت‌ها برای حل آسیب‌های اجتماعی از جانب مردم و بخش خصوصی تأمین می‌شود. دولت نیز در این میان دارای سهم و نقش است و نظام حکمرانی به تنظیم روابط بین بخش دولتی، بخش خصوصی و بخش غیرانتفاعی منجر خواهد شد. در عرصه‌های مختلف اجتماعی مانند فقرزدایی و حمایت از نیازمندان، پیش‌گیری و درمان اعتیاد، مقابله با پدیده‌ی حاشیه‌نشینی و ... نیازمند الگویی برای هدایت و سازماندهی هستیم. البته باید توجه داشت که حکمرانی اجتماعی - اسلامی اقتضا می‌کند که از منابع و آموزه‌های دینی در طراحی این مدل استفاده کنیم.

۲. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از سه بخش تشکیل شده است: در بخش نخست، به تحلیل رفتار مردم در مواجهه با متکدیان اشاره خواهد شد و تأثیر متغیرهای جمعیت‌شناختی بر روی رفتار آن‌ها مطالعه می‌شود. این گام به نوعی شناخت وضعیت موجود رفتاری مواجهه مردم با پدیده‌ی تکدی‌گری را نشان می‌دهد. بخش دوم، به تحلیل تکدی‌گری

در آموزه‌های دینی اختصاص داده شده است و در واقع در تلاش است تا الگوی رفتاری مطلوب برای مواجهه با تکدی‌گری از منظر اسلامی را ارائه کند. در بخش سوم با تکیه بر دستاوردهای دو بخش قبلی و نیز از طریق انجام مصاحبه با خبرگان تلاش شده است تا رهنمون‌هایی برای سیاست‌گذاری اجتماعی و حکمرانی در حوزه تکدی‌گری ارائه شود.

شکل ۳. ساختار کلی پژوهش حاضر

داده‌های بخش اول پژوهش، به صورت میدانی و پیمایشی جمع‌آوری شده است. جامعه‌ی مورد مطالعه در این بخش، مناطق میانی تهران از لحاظ جغرافیایی است که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای جامعه‌ی نامحدود در سطح اطمینان ۹۹ درصد، $p = 0/05$ و مقدار $e = 0.06$ حجم نمونه برابر با ۴۵۹ محاسبه می‌شود که در این پژوهش ۴۶۳ پرسش‌نامه‌ی قابل استفاده جمع‌آوری شد.

$$n = \frac{p(1-p)z^2 \frac{\alpha}{2}}{e^2}$$

در خصوص شیوه‌ی نمونه‌گیری باید گفت که از سه منطقه‌ی میانی تهران، هفت نقطه به صورت در دسترس از عابرائی که در حال رفت و آمد بودند، پرسش‌های پرسش‌نامه پرسیده شد. پرسش‌نامه از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول شامل شش کانالی است که افراد از طریق آن کمک‌های خیرخواهانه خود را انجام می‌دهند و بخش دوم شامل پرسش‌های جمعیت‌شناختی است.

۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها

۳-۱. بخش اول: تحلیل چگونگی کمک کردن مردم به نیازمندان

در خصوص مشخصات جمعیت‌شناختی نمونه‌ی مورد مطالعه باید گفت ۵۹/۲ درصد از پرسش‌شوندگان مرد و ۴۰/۸ درصد آنها زن هستند. ۴۹/۸ درصد آنها مجرد، ۴۸/۵ درصد آنها متأهل و ۱/۵ درصد متارکه و ۰/۲ آنها همسرشان فوت کرده است.

شش روش اصلی برای کمک به نیازمندان، از طریق مصاحبه با تعدادی از افراد، شناسایی شد که شامل (۱) پول انداختن به صندوق صدقات یا قلک‌ها (۲) حضور در جشن نیکوکاری و بازارچه‌ی خیریه (۳) از طریق دوستان و آشنایان (۴) واریز پول به حساب خیریه‌ی دولتی (از طریق نرم‌افزار، کدهای دستوری، سایت و ...) (۵) واریز پول به حساب خیریه‌ی غیردولتی و (۶) پول دادن به متکدیان.

در این قسمت، رفتار مردم در چگونگی کمک‌های مالی آن‌ها به افراد نیازمند تحلیل می‌شود و مشخص خواهد شد که کمک‌های مردمی به متکدیان در مقایسه با سایر روش‌ها تا چه میزان است. برای این منظور شش روش اصلی که معمولاً افراد از این طرق اقدام به کمک به نیازمندان می‌کنند، مورد مطالعه قرار گرفتند. در این بررسی از طیف لیکرت پنج گزینه‌ای (عدد ۱ برای خیلی کم تا عدد ۵ برای خیلی زیاد) استفاده شد. در جدول ۱ شاخص‌های توصیفی مربوط به آن‌ها آمده است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی نمونه بدست آمده

پول دادن به متکدیان	واریز پول به حساب خیریه غیردولتی	واریز پول به حساب خیریه دولتی	از طریق دوستان و آشنایان	جشن نیکوکاری و بازارچه خیریه	صندوق صدقات یا قلک‌ها
2.3198	2.3638	2.3539	3.3924	2.5117	3.3284
2.0000	2.0000	2.0000	4.0000	2.0000	3.0000
2	1	1	4	2	4
1.01065	1.26186	1.26191	1.11970	99913.	1.26029
1.021	1.592	1.592	1.254	998.	1.588
میانگین					
میانه					
مد					
انحراف معیار					
واریانس					

۱-۳. بررسی رفتار افراد در کمک‌کردن از طریق روش‌های مختلف

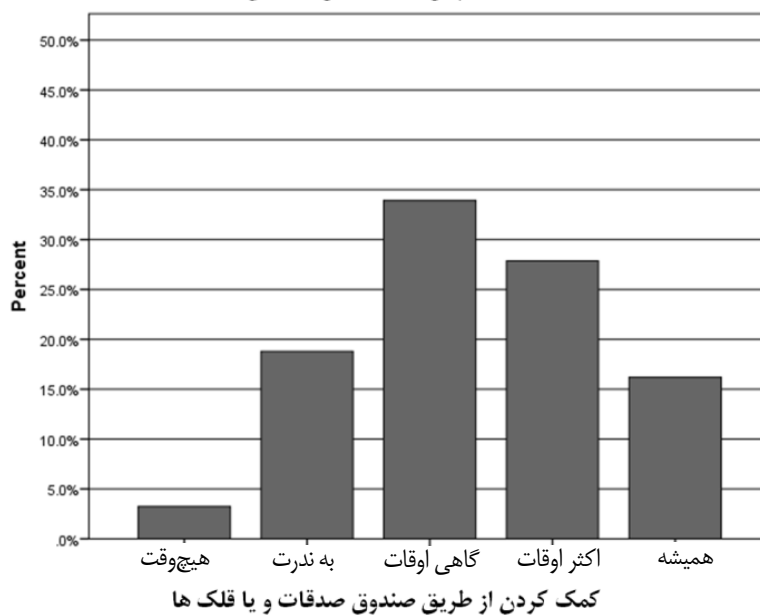
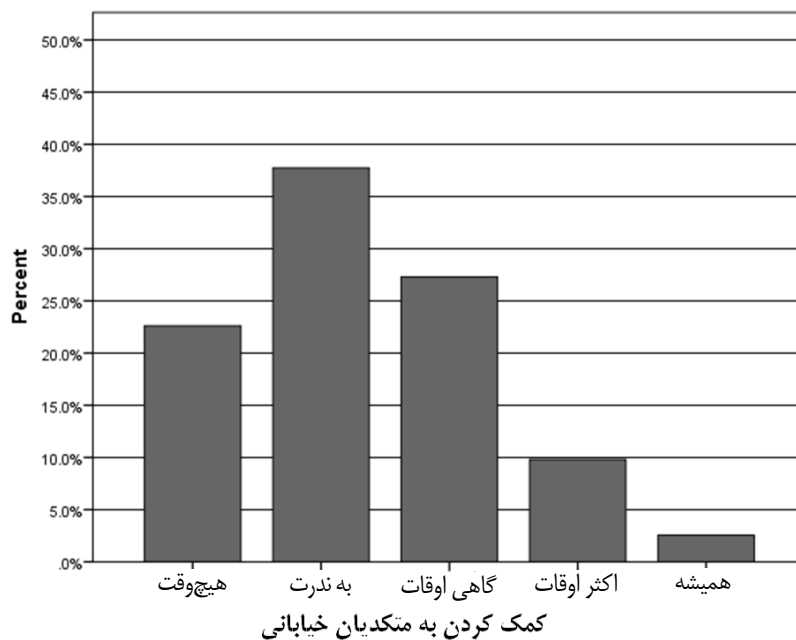
از آنجایی که توزیع داده‌ها نرمال نبود، برای بررسی وضعیت هر یک از کانال‌های انجام عمل خیر، از آزمون کاسکوئر استفاده شده است که در جدول ۲ نتایج آن آمده است.

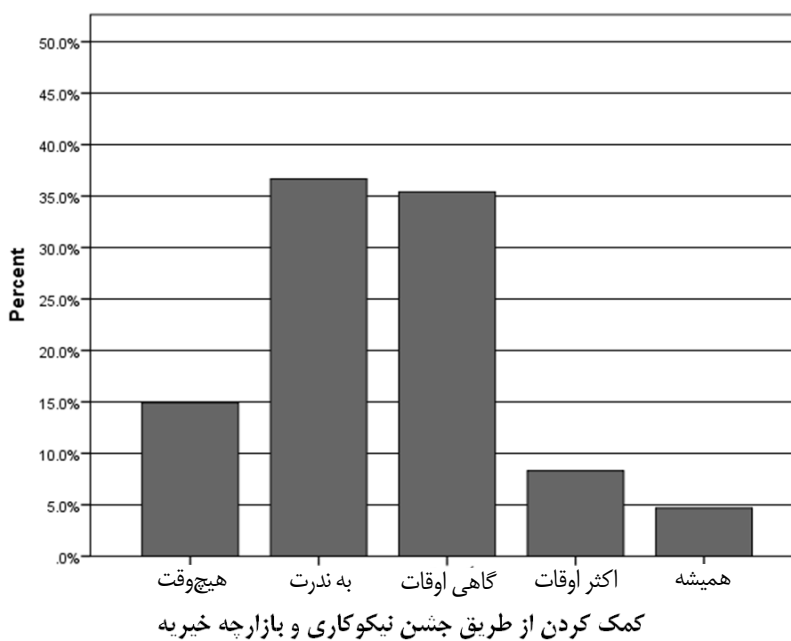
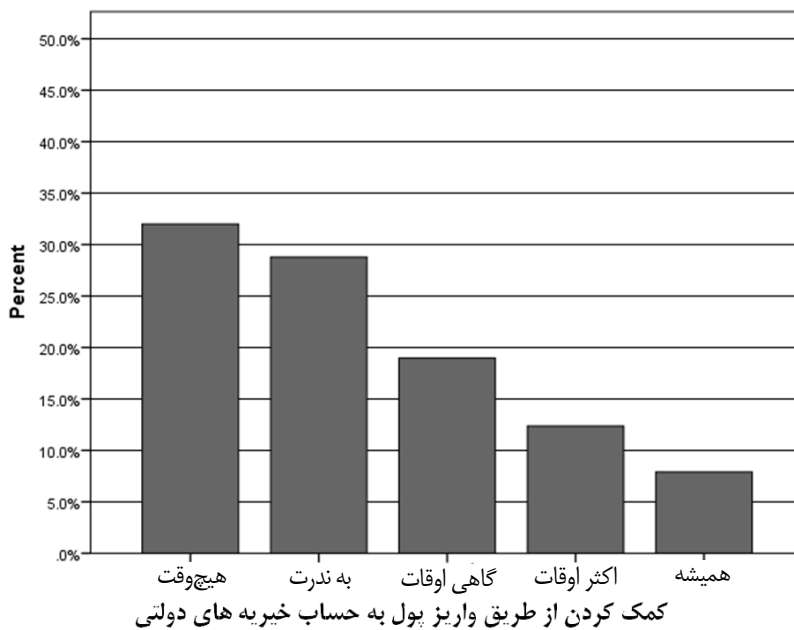
جدول ۲. آزمون کای دو برای پرداخت از طریق صندوق صدقات و یا قلک‌ها

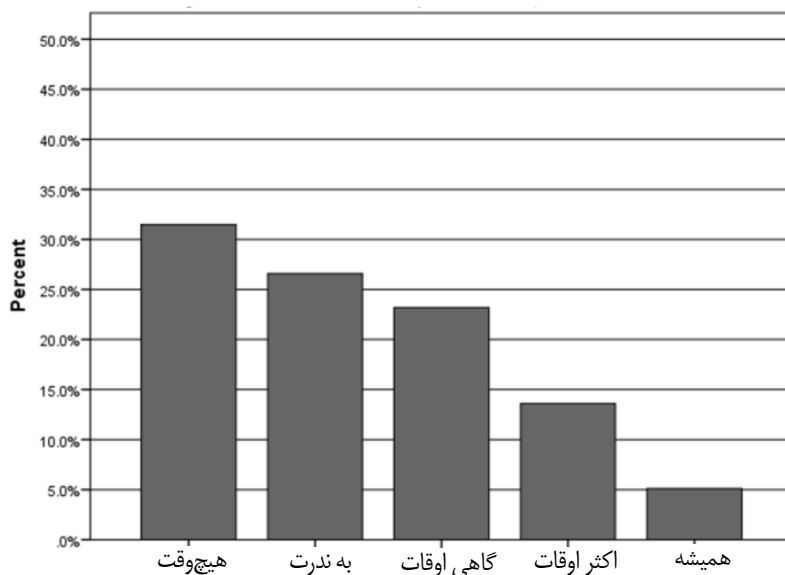
کمک از طریق دوستان و آشنایان	کمک از طریق خیریه غیردولتی	کمک از طریق حساب‌های خیریه دولتی	کمک از طریق جشن نیکوکاری و بازارچه خیریه	کمک به متکدیان خیابانی	صندوق صدقات و یا قلک‌ها
133.300	105.340	100.072	213.783	183.548	42.661
4	4	4	4	4	4
.000	.000	.000	.000	.000	.000
کاسکوئر					
درجه آزادی					
معناداری					

همان‌طور که مشخص است با توجه به رد شدن فرض صفر تمامی روش‌ها، فرض مقابل یعنی عدم تساوی تعداد فراوانی‌ها در دسته‌های مختلف تأیید می‌شود. حال برای این که تعیین کنیم که تجمع داده‌ها بیشتر در کدام سمت است، نمودار میله‌ای تک‌تک روش‌ها در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در صورتی که تجمع داده‌ها در سمت راست نمودار باشد، می‌توان نتیجه گرفت که میزان استفاده‌ی مردم از این روش بالا

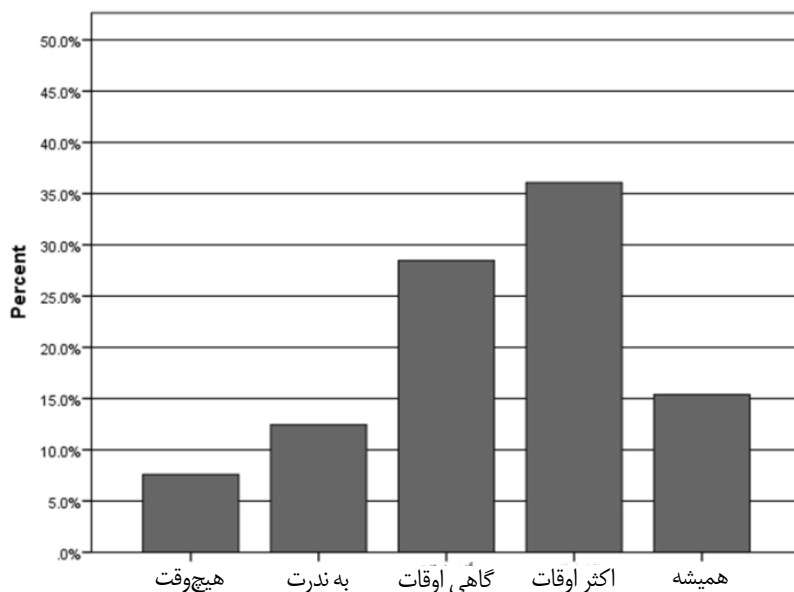
است و در صورتی که تجميع داده‌ها در سمت چپ نمودار باشد، ميزان استفاده مردم از روش مذکور در سطح پاييني خواهد بود.

کمک کردن از طریق واریز پول به حساب خیریه های غیردولتی

کمک کردن از طریق دوستان و آشنایان

شکل ۴. نمودارهای میله‌ای روش‌های مختلف کمک کردن

همان‌طور که در نمودارهای فوق مشخص است می‌توان این گونه نتیجه گرفت که با توجه به تجمع بیشتر داده‌ها در سمت راست نمودار، استفاده مردم از دو روش کمک کردن از طریق صندوق‌ها و قلک‌ها و همچنین کمک کردن از طریق دوستان و آشنایان، در سطح بالایی قرار دارد و سایر روش‌ها در سطح پایینی صورت می‌گیرد.

۲-۳. رتبه‌بندی کانال‌های انفاق از منظر میزان استفاده

در قسمت قبل، روش‌های کمک کردن به صورت انفرادی مورد بررسی قرار گرفت. در اینجا لازم است که اقدام به رتبه‌بندی روش‌های کمک کردن پرداخته شود تا مشخص شود که کمک کردن به متکدیان در چه جایگاهی نسبت به دیگر روش‌ها قرار می‌گیرد. با توجه به نتایج آزمون فریدمن و رد شدن فرض برابری روش‌های مختلف کمک کردن با یکدیگر ($\text{sig} < 0.05$)، باید مشخص کرد که کدام روش در رتبه‌ی بالاتری قرار دارد. برای این منظور می‌توان از جدول ۴ استفاده کرد.

جدول ۳. آزمون فریدمن برای مقایسه روش‌های کمک کردن

N	463
Chi-Square	440.306
df	5
Asymp. Sig.	.000
a. Friedman Test	

جدول ۴. میانگین رتبه روش‌های کمک کردن در آزمون فریدمن

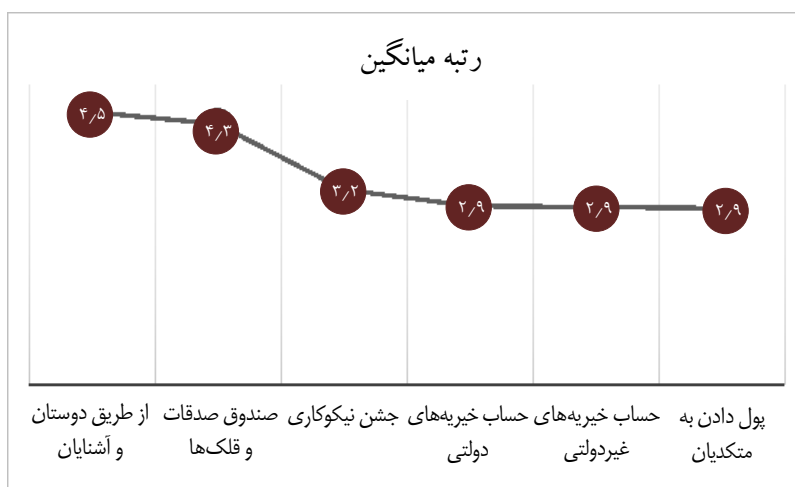
رتبه میانگین	کانال کمک کردن
4.34	صندوق صدقات و قلک‌ها
2.94	پول دادن به متکدیان
3.25	جشن نیکوکاری
2.98	حساب خیریه‌های دولتی
2.96	حساب خیریه‌های غیردولتی
4.54	از طریق دوستان و آشنایان

مطابق جدول بالا از آنجایی که فرض صفر رد شده است، لذا باید گفت که انجام رفتار در هر یک کانال‌ها به یک اندازه نیست، لذا برای رتبه‌بندی می‌توان از جدول رتبه‌ی میانگین استفاده نمود. در جدول ۵ بر اساس رتبه‌ی میانگین به‌دست آمده، گزینه‌های مربوط به روش‌های کمک کردن رتبه‌بندی شده‌اند.

جدول ۵. رتبه‌بندی روش‌های کمک کردن

رتبه اهمیت	روش‌های کمک کردن	میانگین رتبه
۱	از طریق دوستان و آشنایان	4.54
۲	صندوق صدقات و قلک‌ها	4.34
۳	جشن نیکوکاری	3.25
۴	حساب خیریه‌های دولتی	2.98
۵	حساب خیریه‌های غیردولتی	2.96
۶	پول دادن به متکدیان	2.94

برای این که تفاوت میان روش‌ها بهتر مشخص شود، میانگین رتبه‌ها در قالب نمودار زیر ارائه شده است. همان‌طور که مشخص است تفاوت کمی میان برخی از روش‌ها وجود دارد که می‌توان آنها را تقریباً در یک سطح در نظر گرفت. به عنوان مثال کمک از طریق دوستان و نیز صندوق‌ها در سطح بالاتری نسبت به سایر روش‌ها قرار دارند. سه روش آخر یعنی پول دادن به متکدیان، حساب خیریه‌های غیردولتی و حساب خیریه‌های دولتی با اختلاف کمی در یک سطح قرار دارند.

شکل ۵. مقایسه میانگین رتبه روش‌های کمک کردن

۳-۱-۳. رابطه میان متغیرهای جمعیت شناختی و کمک افراد به متکدیان خیابانی

در خصوص رابطه میان متغیرهای جمعیت شناختی و رفتار مردم در کمک کردن به متکدیان خیابانی، تأثیر متغیرهای سن، تحصیلات، درآمد و جنسیت مورد بررسی قرار گرفت. برای این کار از آزمون‌های همبستگی مناسب (با توجه به نوع مقیاس و توزیع داده‌ها) استفاده شد. در خصوص رابطه بین سن و کمک به متکدیان، مقدار همبستگی به دست آمده، عددی منفی و نزدیک به صفر است که نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ی معکوس و البته بسیار خفیف بین سن و کمک به متکدیان خیابانی است. به این معنی که هر چقدر

سن افزایش یابد، کمک به متکدیان خیابانی کاهش خواهد یافت. برای بررسی تعمیم‌پذیری باید توجه داشت که چنان‌چه سطح معنی‌داری، کوچک‌تر از $0/05$ باشد، نتیجه می‌گیریم که همبستگی بین دو متغیر معنی‌دار است و این دو متغیر با یکدیگر ارتباط دارند. اما اگر سطح معنی‌داری بزرگ‌تر از $0/05$ باشد، در آن صورت همبستگی بین دو متغیر معنی‌دار نبوده و این دو متغیر ارتباط خطی با یکدیگر ندارند. با توجه به جدول فوق و بالاتر بودن مقدار sig از حد گفته شده، باید گفت که تعمیم‌پذیری این مقدار به جامعه ممکن نیست و لذا اگر چه در نمونه‌ی گرفته شده، رابطه‌ی معکوسی بین سن و کمک به متکدیان مشاهده می‌شود، اما این رابطه قابلیت تعمیم به جامعه را ندارد.

در خصوص رابطه‌ی تحصیلات و کمک به متکدیان، رابطه‌ی منفی و قابل تعمیم به‌دست آمد. به این معنی که هر چقدر تحصیلات افزایش پیدا می‌کند، کمک به متکدیان کاهش می‌یابد. رابطه‌ی میان درآمد و کمک به متکدیان نیز رابطه‌ی منفی محاسبه شد که البته قابلیت تعمیم آن به جامعه تأیید نشد. در خصوص رابطه میان جنسیت و کمک به متکدیان نیز رابطه‌ی معناداری به‌دست نیامد. به طور خلاصه نتایج چهار متغیر جمعیت‌شناختی بر روی کمک به متکدیان خیابانی را می‌توان در قالب جدول ۶ نشان داد.

جدول ۶. تاثیر متغیرهای جمعیت شناختی افراد بر روی کمک به متکدیان خیابانی

رابطه میان متغیرهای جمعیت‌شناختی و کمک به متکدیان	آزمون مناسب	ضریب همبستگی	مقدار sig	نوع رابطه	تعمیم‌پذیری
رابطه میان سن و کمک به متکدیان	ضریب تاو کندل بی	$-0/037$	$0/285$	رابطه منفی: با افزایش سن کمک به متکدیان کاهش می‌یابد	غیر قابل تعمیم

رابطه میان متغیرهای جمعیت‌شناختی و کمک به متکدیان	آزمون مناسب	ضریب همبستگی	مقدار sig	نوع رابطه	تعمیم‌پذیری
رابطه میان تحصیلات و کمک به متکدیان	ضریب تاوکندال بی	-۰/۱۰۷	۰/۰۰۵	رابطه منفی: با افزایش تحصیلات کمک به متکدیان کاهش می‌یابد	تعمیم‌پذیر
رابطه میان درآمد و کمک به متکدیان	ضریب تاوکندال بی	-۰/۰۴۵	۰/۲۲۹	رابطه منفی: با افزایش درآمد کمک به متکدیان کاهش می‌یابد	غیرقابل تعمیم
رابطه میان جنسیت و کمک به متکدیان	ضریب کرامر	۰/۱۲۳	۰/۵۳۰	عدم وجود رابطه	-

۳-۲. بخش دوم: بررسی آموزه‌های دینی در موضوع تکدی‌گری

بخش دوم با هدف شناخت نگاه دینی به مقوله‌ی تکدی‌گری است. در این بخش باید از استراتژی مشخصی برای رسیدن به آیات و روایات مرتبط با موضوع استفاده کرد تا بتوان در مرحله‌ی بعدی با تکیه بر گزاره‌های نقلی به‌دست آمده، نگاه دینی برای مواجهه با تکدی‌گری را تبیین نمود. برای احصای آیات مربوطه، از کلیدواژه‌های سائل، فقیر و فقراء استفاده شد که احتمال داده می‌شد در این آیات به موضوع درخواست نیازمندان از دیگران مطرح شده باشد. کلمات فقیر و فقرا در آیات ۲۷۱ و ۲۷۳ بقره، ۱۸۱ آل عمران، ۶ و ۱۳۵ نساء، ۶۰ توبه، ۲۸ حج، ۳۲ نور، ۲۴ قصص، ۱۵ فاطر، ۳۸ محمد و ۸ حشر آمده است که در هیچ کدام از این آیات ارتباط موضوعی با

تکدی‌گری دیده نمی‌شود.^۱ از کلیدواژه‌ی سائل نیز سه آیه در قرآن وجود دارد که عبارت است از: ۱ و ۲۵ معارج و ۱۰ ضحی که آیه ۱۰ سوره‌ی ضحی از میان آیات فوق، تنها آیه‌ای است که ارتباط موضوعی با بحث تکدی‌گری دارد که در بخش اول تحلیل داده‌ها به آن پرداخته خواهد شد. رسیدن به روایات مرتبط هم از طریق مرور بخش‌هایی از کتب روایی انجام می‌شود. به عنوان مثال در کتاب *تصنیف غرر الحکم و درر الکم* فصل «التکدی و آثاره»، در کتاب کافی، بابی تحت عنوان «کراهیه المَسْأَلَةِ»، در کتاب *وسائل الشیعه*، بابی با عنوان «کَرَاهَةُ الْمَسْأَلَةِ مَعَ الْإِحْتِیاجِ حَتَّى سُؤَالِ مُنَاوَلَةِ السَّوْطِ وَ الْمَاءِ» و همین‌طور باب «کَرَاهَةُ إِظْهَارِ الْإِحْتِیاجِ وَ الْفَقْرِ»، به روایاتی که مرتبط با موضوع پژوهش حاضر هستند پرداخته شده است.

یافته‌های این بخش در دو قسمت ارائه می‌شود. قسمت اول به بررسی جایگاه تکدی‌گری در آموزه‌های دینی اختصاص یافته و در قسمت دوم چگونگی مواجهه با متکدیان در آموزه‌های دینی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲-۳. بررسی جایگاه تکدی‌گری در آموزه‌های دینی

در روایات، خواستن از مردم کلید فقر معرفی شده است^۲ و گرسنگی بهتر از ذلت خاضعانه یاد شده است.^۳ ذلت در خواستن و تقاضا کردن از مردم نهفته است^۴ و درخواست کردن، طوق خواری خوانده شده است (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۶۱).

۱. تنها در آیه ۲۷۳ بقره در مقام معرفی کسانی که به آنها باید انفاق کرد، فقرایی را به تصویر می‌کشد که با وجود فقر، اما عفت ورزیده و از دیگران تقاضای کمک نمی‌کنند تا جایی که افرادی که از وضعیت او خبر ندارند، از ظاهر فرد او را بی‌نیاز قلمداد می‌کنند. نکته‌ای که از این آیه برای حوزه سیاست‌گذاری قابل برداشت است این است که اصل تکدی‌گری، مذموم است. در واقع از منظر افراد جامعه، سوال کردن و اعلام نیاز کردن امری پسندیده به حساب نمی‌آید.

۲. الْمَسْأَلَةُ مِفْتَاحُ الْفَقْرِ.

۳. الْجُوعُ خَيْرٌ مِنْ ذُلِّ الْخُضُوعِ.

۴. الذُّلُّ فِي [إِلَى] مَسْأَلَةِ النَّاسِ.

نیازخواهی از مردم، از بین برنده‌ی حیا است و از وقار آدمی می‌کاهد (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۵، ص ۱۳۶) بر همین اساس توصیه شده است که جز از خدای سبحان چیزی نخواهید، زیرا خداوند اگر چیزی به شما عطا کند، با احترام می‌دهد و اگر ندهد بهترش را به شما عطا می‌فرماید (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۱۹۳). این درخواست نکردن از مردم تا جایی دارای اهمیت است که نتیجه درخواست نکردن از مردم، بهشتی شدن انسان معرفی شده است (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۰، ص ۲۶۴). درخواست کردن، زبان گوینده را کوتاه می‌کند و دل شجاع پهلوان را می‌شکند و انسان آزاد سرفراز را به مقام برده‌ای ذلیل تنزل می‌دهد و آبرو را می‌برد و روزی را می‌برد (بی‌برکت می‌کند) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۳۶۱) شهادت دادن کسی که دست سؤال و گدایی دراز می‌کند پذیرفته نیست (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۱۰۱، ص ۳۱۷).

در برخی از روایات، از مواردی به عنوان استثنائات درخواست کردن یاد شده است که از جمله آنها می‌توان به خون‌بهای که به عهده‌ی بیچاره‌ای است، یا وام سنگین و یا نیازی که انسان را به خاک مذلت نشانده (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۲) اشاره کرد. اما اگر کسی به این ملاک‌ها توجه نکند و با وجود بی‌نیازی، گدایی کند در روز قیامت با چهره‌ای خراشیده خدا را دیدار نماید (حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۹، ص ۴۳۷)؛ همچنین هر بنده‌ای که بدون احتیاج دست سؤال دراز کند، از دنیا نمی‌رود تا آن که خداوند او را به آن چیز محتاج کند و آتش دوزخ را بر او حتمی گرداند (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۱۹). علاوه بر این نتیجه‌ی اخروی، آثار دنیوی نیز برای کسی که با وجود بی‌نیازی، دست سؤال دراز کند وجود دارد و آن دردی در سر و دردی در دل (بیماری‌های روانی) است (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۶)؛ همچنین در روایت آمده است که هر که فقیر نباشد و دست سؤال دراز کند، همانند کسی است که شراب‌خوار است (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۸) که این می‌تواند به معنی ابتلا به آثار دنیوی و اخروی چنین رفتاری باشد. برخی از روایات هم نهی از سؤال کردن از افراد خاصی دیده می‌شود. به عنوان مثال در روایت داریم: از کسی که می‌ترسی دست رد به سینه‌ات زند، چیزی نخواه (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۵، ص ۲۷۸). یا با نیازمندی به سر بردن، آسان‌تر است از دست نیاز به سوی ناهل دراز کردن (نهج البلاغه، حکمت ۶۶).

۲-۳. بررسی آموزه‌های دینی در مواجهه با متکدیان

یکی از بحث‌های اصلی مطرح در روایات، پاسخ به این پرسش است که از منظر دینی، آیا سائل و گدایان را می‌توان رد کرد و به درخواست آن‌ها برای کمک کردن پاسخی نداد؟ در متون نقلی در خصوص رد یا عدم رد سائلان، غالباً توصیه به عدم رد شده است. اما با این وجود، برای شرایطی که انسان به دلایل مختلف می‌خواهد فرد سائل را رد کند، ضابطه و چارچوب رفتاری مشخصی قرار داده شده است. ابتدا مستنداتی که برای عدم رد سائلان آمده است ذکر شده و سپس به نحوه‌ی رد سائلان پرداخته می‌شود.

الف) دلالت نقلی مبنی بر وظیفه‌ی حکومت در مقابل متکدیان

در روایت آمده است که روزی، امیرمؤمنان از محلی عبور می‌کردند که در آنجا پیرمردی مشغول گدایی بود. حضرت با دیدن این صحنه این‌طور فرمودند: این چه وضعی است؟ در پاسخ به ایشان عرضه داشتند: این پیرمرد، نصرانی است. امیرالمؤمنین در پاسخ فرمودند: تا زمانی که پیر شود او را به کار گرفتید و زمانی که عاجز شد او را منع کردید؟ و در آخر دستور می‌دهند که از بیت‌المال به او انفاق کنند (حر عاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۵، ص ۶۶).

از این روایت و مواجهه‌ی امیرالمؤمنین با این ناهنجاری، چند نکته‌ی زیر قابل برداشت است:

- ۱) اصل وجود تکدی‌گری غیرقابل تحمل است؛ چرا که حضرت نسبت به آن واکنش نشان دادند و اعتراض کردند.
- ۲) در درجه‌ی اول مهم نیست که چرا تکدی‌گری وجود ندارد. به عبارت دیگر به هر دلیلی که تکدی‌گری وجود داشته باشد، حکومت اسلامی باید به دنبال رفع آن باشد و این یعنی اصل لزوم مداخله‌گری حکومت در حوزه‌ی تکدی‌گری.
- ۳) فارغ از نژاد و ملیت و هر مسئله‌ی دیگر، به وضعیت متکدیان خیابانی باید رسید و چهره‌ی شهر را از این ناهنجاری زدود.

۴) چهارم، کسانی که شهروند یک جامعه هستند، از حقوق حمایتی و اجتماعی برخوردارند و حکومت در زمان نیازمندی باید به کمک آن‌ها بیاید؛ بنابراین شهروندانی که توانایی تأمین معاش و زندگی خود را نداشته باشند، از بیت‌المال باید روزی داده شوند. کسانی که توانایی کارکردن دارند، از چنین حقی برخوردار نیستند.

ب) دلالت نقلی مبنی بر وظیفه‌ی مردم در مقابل متکدیان

ادای حق مال و کمک به نیازمندان به عنوان یک وظیفه و تکلیف دینی برای اغنیاء معرفی شده است؛ تا جایی که از فرد غنی و بی‌نیازی که حق مال را ادا نکند، به عنوان نخستین فردی که وارد جهنم می‌شود، یاد شده است (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۰، ص ۲۹۰). علاوه بر این، در روایات متعدد دیگری، سکوت و بی‌اعتنایی به درخواست افراد نیازمند، مورد مذمت قرار گرفته است.

در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده است: هر کس از یاران ما که مردی از برادرانش در رفع نیازی از او یاری جوید و او همه‌ی تلاش خود را برای برآوردن حاجت او به کار نبرد، به خدا و رسول خدا و مؤمنان خیانت کرده است. ابوبصیر (راوی حدیث) می‌گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: مقصود شما از مؤمنان چیست؟ فرمود: از زمان امیرالمؤمنین علیه السلام تا آخر آنان (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۳۶۳).

در روایت تکان‌دهنده‌ی دیگری، نه تنها رفع نیاز نیازمندان مورد تأکید است، بلکه شکل و نحوه‌ی انجام آن نیز بایستی به بهترین شکل انجام شود: به خدا و به محمد صلی الله علیه و آله و سلم و به علی علیه السلام ایمان نیاورده است آن کس که چون برادر مؤمن وی برای حاجتی رو به او آورد، با روی خندان با او روبه‌رو نشود؛ اگر حاجتی که دارد پاسخش در دست اوست، نسبت به انجام آن شتاب نکند و اگر در نزد او نیست او را به کسی که می‌تواند آن را انجام دهد، ارجاع ندهد. اگر فردی این ویژگی‌ها را نداشت و در مقابل حاجت نیازمندان سکوت کرد در حالی که یا خود می‌توانست آن را پاسخ دهد یا به دیگری که او توانایی پاسخ داشت ارجاع دهد، چنین شخصی ذیل ولایت

الهی قرار نداشته و ایمانی هم به خدا و رسول و ولی اش ندارد (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۲، ص ۱۷۶).

ج) مقایسه‌ی توصیه‌ی آموزه‌های دینی در خصوص رد و عدم رد سائل

در آموزه‌های دینی به طور کلی سفارش و توصیه به عدم رد سائل شده است. البته باید اذعان داشت در شرایطی هم رد سائل مجاز شمرده شده است. در ادامه به مقایسه توصیه‌های به‌دست آمده در دو نوع مواجهه‌ی رد و یا عدم رد سائل پرداخته خواهد شد.

- عدم رد سائل

یکی از موضوعاتی که در متون نقلی در موضوع انفاق دیده می‌شود، پرداختن به موضوع رد کردن یا عدم رد سائلان است. در سوره‌ی ضحی در این خصوص آمده است: «وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَوْهُ وَكُلًّا رَا مَرَان» (ضحی، ۱۰).

لا تنهر از ماده نهر به معنی راندن توأم با خشونت است. اما این که منظور از سائل در این آیه‌ی شریفه چیست چند تفسیر وجود دارد: ۱) منظور کسانی است که پرسش‌هایی در مسائل علمی و اعتقادی و دینی دارند. ۲) منظور کسانی است که دارای فقر مادی هستند. ۳) هم ناظر به فقر علمی است و هم فقر مادی که دستور می‌دهد به تقاضای سائلان در هر قسمت پاسخ مثبت بده. این معنی هم تناسب با هدایت الهی نسبت به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دارد و هم سرپرستی از او در زمانی که یتیم بود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۷، ص ۱۰۸).

در روایات، مسئله‌ی عدم رد سائل نیز به وفور دیده می‌شود. برخی از روایات به طور کلی رد کردن سائل را مذموم شمرده‌اند؛ چرا که سائل، فرستاده‌ی خداوند متعال است که به سوی انسان آمده؛ پس کسی که به او چیزی ببخشد، انگار به خدا عطا کرده است و هر کسی که او را رد کند، انگار خدا را رد کرده است:

♦ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: السَّائِلُ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَمَنْ أَعْطَاهُ فَقَدْ أَعْطَى اللَّهَ وَ مَنْ رَدَّهُ فَقَدْ رَدَّ اللَّهَ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۲۵).

در موضوع عدم رد سائل، روایات دیگری آمده است که می‌توان آنها را در چند موضوع طبقه‌بندی کرد. البته دسته‌ی دیگری از روایات هستند که ناظر به زمانی هستند

که انسان به دلایلی می‌خواهد سائل را رد کند. این روایات چگونگی و نحوه‌ی رد کردن سائل را بیان می‌کنند. در روایات ناظر به زمان رد سائل آمده است:

۱. دسته‌ی اول عدم رد سائل در هر شرایط و وضعیتی که انسان قرار دارد را مدنظر قرار داده است. به عنوان مثال در روایت آمده است که حتی زمانی که سوار بر اسب بودی، حق سائل را باید بدهی: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: لِلْسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى الْفَرَسِ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۰).

۲. دسته‌ی دوم ناظر به عدم رد سائل حتی با بخشیدن مال اندکی به اوست. یعنی انسان حتی اگر بتواند یک مال یا پول کمی به فرد سائل بدهد، بهتر است از این که او را دست‌خالی از خود دور کند. باید توجه داشت که ذکر یک دانه خرما یا شَم سوخته شده، حکایت‌گر کم بودن اثر مال است و نه بی‌اثر:

♦ وَ قَالَ الرَّسُولُ ﷺ لَا تَزِدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۰).

♦ قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا تَزِدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظُلْفٍ مُحْتَرِقٍ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۱).

در روایت دیگری، عدم بخشش و منع، کمتر از بخشش کم معرفی شده است و این یعنی اگر هر کسی به خاطر این که بخشش او ناچیز و اندک است بگوید که این مال دردی از نیازمند دوا نمی‌کند و از اعطای آن امساک کند، در این صورت چیزی نصیب نیازمند نمی‌شود؛ اما اگر همه همان اندک مال ناچیز را ببخشند، مال جمع شده کارساز خواهد شد:

♦ وَ قَالَ ﷺ لَا تَسْتَحْ مِنْ إِعْطَاءِ الْقَلِيلِ فَإِنَّ الْحِزْمَانَ أَقْلُ مِنْهُ (نهج البلاغه، حکمت ۶۷) از

بخشش اندک شرمنده مباش، زیرا هیچ ندادن از آن بخشش اندک نیز کمتر و ناچیزتر است.

۳. برخی از روایات ناظر به حوزه‌ی بینشی و نگرشی هستند و ابتدا جایگاه و شأنیت کمک به نیازمندان و فقیران را بیان کرده و در نهایت با توجه به این مقام، بی‌تفاوتی به یاری خواستن سائلان را نکوهش می‌کند. به عنوان مثال، در روایت زیر، فقیر به عنوان هدیه‌ای از سمت خداوند متعال برای فرد غنی معرفی شده است که اگر حاجت او را برآورده کند، هدیه خدا را پذیرفته و اگر خواسته فقیر

را برآورده نکند به معنی رد هدیه خداوند است:

♦ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: الْفَقِيرُ هَدِيَّةُ اللَّهِ إِلَى الْغَنِيِّ فَإِنْ قَضَى حَاجَتَهُ فَقَدْ قَبِلَ هَدِيَّةَ اللَّهِ وَإِنْ لَمْ يَقْضِ حَاجَتَهُ فَقَدْ رَدَّ هَدِيَّةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۰).

۴. یک دسته دیگر از روایات این نگرانی خاطر افراد را که ممکن است سائلانی که از انسان درخواست کمک می کنند، نیازمند واقعی نبوده و به دروغ خود را محتاج معرفی کنند را مورد توجه و دقت قرار داده است و برای آن نیز نسخه‌ی رفتاری توصیه کرده است:

♦ وَ قَالَ عليه السلام لَوْ لَا أَنَّ السُّؤَالَ يَكْذِبُونَ مَا قُدِّسَ مَنْ رَدَّهُمْ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۰).
♦ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله لَوْ لَا أَنَّ الْمَسَاكِينَ يَكْذِبُونَ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُمْ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۱).

هم چنین آمده است که معصومین از ترس این که مستحقّی را که از آن‌ها درخواست کمک کرده است را رد کنند، به غیر مستحقّ نیز کمک می کردند:

♦ وَ عَنْهُمْ عليهم السلام إِنَّا لَنُعْطِي غَيْرَ الْمُسْتَحِقِّ حَذَرًا مِنْ رَدِّ الْمُسْتَحِقِّ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۹).

در روایت زیر، امام سجّاد عليه السلام دلیل خود برای عدم رد سائل را این گونه می فرماید که می ترسم بعضی از کسانی که از ما سؤال می کنند، واقعاً نیازمند باشند و به واسطه‌ی عدم اطعام ایشان، آنچه را که بر یعقوب فرود آمد، بر ما نیز فرود آید:

♦ تَفْسِيرُ الْعِيَاشِيِّ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثُّمَالِيِّ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام الْفَجَرَ بِالْمَدِينَةِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَدَعَا مَوْلَاهُ لَهُ يَقَالُ لَهَا وَشَيْكُهُ فَقَالَ لَا يَقِفَنَّ عَلَيَّ بَابِي الْيَوْمَ سَائِلٌ إِلَّا أُعْطِيَتْهُ فَإِنَّ الْيَوْمَ الْجُمُعَةُ فَقُلْتُ لَيْسَ كُلُّ مَنْ يَسْأَلُ مُحِقًّا جُعِلْتُ فِدَاكَ فَقَالَ يَا ثَابِتُ أَخَافُ أَنْ يَكُونَ بَعْضُ مَنْ يَسْأَلُنَا مُحِقًّا فَلَا نُطْعِمُهُ وَ نَزِدُّهُ فَيَنْزِلَ بِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ مَا نَزَلَ بِعِيقُوبَ وَ آلِهِ أَطْعَمُوهُمْ أَطْعَمُوهُمْ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۴).

در روایت دیگری در خصوص این که انسان به سائل کمک کند یا نه؟ آمده است که به سائل نگاه کنید، اگر قلب و جانتان نسبت به او رقت و نرمی پیدا کرد در این صورت راست می گوید، پس به او کمک کنید. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله انْظُرُوا

إِلَى السَّائِلِ فَإِنْ رَقَّتْ قُلُوبُكُمْ لَهُ فَأَعْطُوهُ فَإِنَّهُ صَادِقٌ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۱).

۵. برخی از روایات نیز نهی از رد کردن سائل در شرایط زمانی و مکانی خاصی کرده‌اند. ذکر و تاکید بر عدم رد سائل در این شرایط، حکایت گر اهمیت آن موقعیت ویژه است. به عنوان مثال اگر سائلی در خانه‌ی انسان را زد و یاد خدا کرد، نباید او را رد کرد. اگر کسی درخواستش را به در خانه‌ی انسان در شب، که درماندگی و بی‌پناهی بیشتر می‌شود، آورد، رد کردن او در این حالت جایز شمرده نشده است:

♦ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا طَرَقَكُمْ سَائِلٌ ذَكَرَ اللَّهَ فَلَا تَرُدُّوهُ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۱).

♦ وَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِذَا طَرَقَكُمْ سَائِلٌ ذَكَرَ بَلِيلٍ فَلَا تَرُدُّوهُ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۹).

خلاصه‌ای از آنچه که در خصوص عدم رد سائل آمد، در شکل ۶ نشان داده شده است.

شکل ۶. موضوعات مطرح شده در مورد عدم رد سائل در روایات

- رد سائل

با وجود این که توصیه اکید روایات، عدم رد سائل است، اما رد کردن سائل نیز بدون ضابطه و شرط رها نشده است؛ رد کردن سائل در صورتی که انسان نمی خواهد به او مالی دهد باید با زبانی لین و نرم باشد:

♦ **وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رُدُّوا السَّائِلَ بِبَدَلٍ يَسِيرٍ أَوْ بِلَيْنٍ وَ رَحْمَةٍ فَإِنَّهُ يَأْتِيكُمْ مَنْ لَيْسَ بِإِنْسٍ وَلَا جَانٍّ لِيَنْظُرَ كَيْفَ صُنْعُكُمْ فِيمَا حَوَّلَكُمْ اللَّهُ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۹- با کمی تفاوت: مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۲).** سائل را به چیز کمی یا با نرمی و رحم دلی رد کنید؛ زیرا سائلی به سوی شما خواهد آمد که نه از انس است و نه از جن، تا ببیند رفتار شما را در آنچه خداوند به شما از فضل و کرشم بخشیده.

این موضوع در آیه شریفه ۲۶۳ بقره نیز آمده است: «قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذَى وَاللَّهُ عَنِّي حَلِيمٌ گفتار پسندیده و گذشت، بهتر از بخششی است که آزاری به دنبال داشته باشد و خدا بی نیاز و مهربان و با گذشت است» (بقره، ۲۶۳).

یکی از آیاتی که نشان گر این موضوع است که انفاق از نگاه قرآن فراتر از رفع نیازهای مادی افراد است، همین آیه است؛ چرا که اگر فقط موضوع تأمین نیازهای مالی بود، دیگر منت گذاشتن نباید اهمیت می داشت. «فلسفه انفاق، انسان ساز است زیرا انسان ها در سایه ی گذشت ها، بخشش ها و ایثارها روحشان روح انسانی می گردد» (مطهری، ۱۳۸۷، ص ۶۸). از این موضوع می توان دو نکته ی مهم را دریافت کرد. نخست این که قرآن کریم توجه ویژه ای به شخصیت انسانی افراد دارد و با تأکیدات فراوان انسان ها را به احترام به شخصیت و عزت نفس افراد فرامی خواند. «قرآن در واقع سرمایه ی زندگی انسان را منحصر به سرمایه های مادی نمی داند، بلکه سرمایه های روانی و اجتماعی را نیز به حساب آورده است» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۳۱۸)؛ بنابراین از نگاه قرآن «کسی که چیزی به دیگری می دهد و منتی بر او می گذارد و یا با آزار خود او را شکسته دل می سازد، در حقیقت چیزی به او نداده است زیرا اگر سرمایه ای به او داده، سرمایه ای هم از او گرفته است و چه بسا آن تحقیرها و شکست های روحی به مراتب بیش از مالی باشد که به او بخشیده است» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۳۱۸).

آن که قصد انفاق ندارد، شایسته است با سخن و کردار پسندیده، سائل را بازگرداند و در صورت رنجیدن از او، با گذشت برخورد کند و از دادن صدقه‌ای که همراهش نیازمند را می‌آزارد پرهیز کند، زیرا چنین صدقه‌ای ثوابی ندارد. قول معروف از سوی انفاق‌کننده در جایی است که نیازمند در درخواست خود ادب را رعایت کرده و طرف مقابل را نرنجانند و وقتی می‌خواهی سائل را رد کنی با زبانی خوش رد کنی، مثلاً دعایش کنی که خدا حاجت را برآورد. ولی مغفرت در این مورد است که سائل با اصرار یا گفتار و کردار ناپسندش انفاق‌کننده را برنجانند و او با بردباری از بدرفتاری این نیازمند جسور چشم‌پوشد؛ مثلاً اگر لفظی خلاف ادب گفت باید چنان رفتار کنی که او خیال کند سخن زشتش را نشنیده‌ای (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۱۲، ص ۳۵۶ - طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۵۹۷).

همچنین انسان در مواجهه‌ی رفتاری با سائل، حتی اگر می‌خواهد سائل را دست خالی رد کند، نایستی حرف او را قطع کند و باید اجازه دهد که درخواستش را کامل بگوید. این موضوع که فردی هست که به سخن و بیان نیاز محتاجی گوش کند، مایه‌ی دلگرمی و خشنودی برای اوست که در روایات به آن اشاره شده است:

- ♦ وَ قَالَ: لَا تَقْطَعُوا عَلَى السَّائِلِ مَسْأَلَتَهُ وَ دَعْوَهُ يَشْكُو بَتْهً وَ يَحْجِرُ بِحَالِهِ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۷۱).
- ♦ وَ قَالَ ﷺ لَا تَقْطَعُوا عَلَى السَّائِلِ مَسْأَلَتَهُ فَلَوْ لَا أَنَّ الْمَسَاكِينَ يَكْذِبُونَ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُمْ (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۹۳، ص ۱۵۸).

۳-۳. بخش سوم: توصیه‌های سیاستی و مبانی مدل حکمرانی مدیریت پدیده‌ی تکدی‌گری

یک نیروی دوسویه در موضوع مواجهه با سائل وجود دارد: از یک‌سو، روایات درخواست از دیگران را مذموم و بسیار مورد نکوهش قرار داده‌اند و از سوی دیگر، رد کردن و عدم برآوردن نیاز افرادی که درخواست خود را علنی کرده‌اند به شدت مورد تأکید و سفارش روایات قرار گرفته است. اگر به این آموزه‌ها عمل شود، برآیند این دو نیرو این خواهد شد که انسان در جامعه‌ی اسلامی تا شدت نیاز و تقاضا به

سرحدی که نتواند تحمل کند نرسد و مصداق مستحق واقعی که خود، توان برآوردن نیازش را ندارد صدق نکند، از دیگران درخواست کمک نمی‌کند. این موضوع باعث می‌شود که فقط نیازمندان واقعی اظهار کمک و مساعدت از جامعه داشته باشند. از سوی دیگر سفارش به رسیدگی و عدم رد نیازمندان در جامعه نیز باعث می‌شود که آحاد جامعه نیز با روی گشاده به آن‌ها کمک کنند؛ چرا که رسیدگی به حال محرومان، وظیفه‌ی اعضای یک جامعه اسلامی است.

با توجه به چارچوب فوق، از یک سو باید با اقدامات فرهنگی و تربیتی، آستانه تعفف‌ورزی را در افراد افزایش داد تا به آسانی و سادگی از دیگران درخواست نکنند. روشن است که این هدف، نیاز به برنامه‌ریزی بلند مدت، از زمان کودکی و دوران آموزش رسمی کشور دارد؛ همچنین رسانه‌ها به‌ویژه تلویزیون، نقش مهمی در نهادینه ساختن این ارزش در بین مخاطبین دارد. علاوه بر این، احساس مسئولیت و تکلیف اجتماعی نسبت به نیازمندان را باید در افراد افزایش داد. موضوعی که متأسفانه سیاست رسمی کشور در مقابله با تکدی‌گری، درست در نقطه‌ی مقابل این امر قرار دارد. دعوت مردم به کمک نکردن به متکدیان که از رسانه‌های مختلف مطرح می‌شود، منجر به افزایش بی‌تفاوتی اجتماعی در افراد می‌شود. چرا که از یک سو، با مشاهده‌ی مکرر صحنه‌های بعضاً دلخراش متکدیان و گدایان در گوشه و کنار شهر و از سوی دیگر فشار تبلیغاتی رسمی و غیررسمی مبنی بر این که متکدیان افرادی حرفه‌ای هستند، منجر به کاهش تحریک‌پذیری احساسی افراد می‌شود. به گونه‌ای که دیگر با دیدن صحنه‌های دردآور و زجرآور افراد، واکنشی نشان نمی‌دهند؛ چرا که نظام ادراکی آنها به علت مشاهده‌ی مکرر و نیز مواجهه‌ی مطلوب معرفی‌شده در ذهن آن‌ها که دلالت بر عدم کنش رفتاری در مقابل این صحنه‌ها است، کانالیزه شده و صحنه‌های بعدی شبیه به آن را نیز این گونه تفسیر خواهد کرد.

بنابراین، این سیاست که مقابله با متکدیان، محدود به دعوت مردم برای کمک نکردن به آنها شود، سیاستی غلط و دارای پیامدهای ناگواری در عرصه‌ی فرهنگی است. اگرچه نمی‌توان انکار کرد که بخشی از متکدیان، افرادی حرفه‌ای و سازمان‌یافته

هستند، اما سیاست اجرایی جایگزینی را می‌توان طراحی کرد که علاوه بر کنترل این موضوع، آسیب‌های تربیتی و فرهنگی بر روی مخاطبین نداشته باشد. البته مشکلات سیاست‌گذاری در حوزه تکدی‌گری به مسئله‌ی گفته شده ختم نمی‌شود و ابعاد گسترده‌تری را شامل می‌شود. از جمله این ابعاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- عدم وجود سازمان متولی مسئول در مقام اقدام و عمل
- عدم هماهنگی و همکاری بین دستگاه‌های متولی مسائل اجتماعی برای حل این مسئله
- عدم عزم جدی برای حل مسئله و یا مسئله ندانستن این موضوع
- ضعف در قانون و فقدان قوانین بازدارنده برای مقابله با تکدی‌گری
- عدم اتخاذ سیاست‌های تبلیغاتی مناسب در این خصوص (صرامی، ۱۳۸۵، ص ۳۰).
- به طور مشخص پیشنهادات عملیاتی ذیل برای مقابله با تکدی‌گری ارائه می‌شود:
- در حوزه تبلیغات و فعالیت‌های ترویجی، رویکرد موجود در بازداشتن مردم از کمک به متکدیان و حرفه‌ای معرفی کردن آن‌ها باید متوقف شود.
- با تشکیل کمیته‌ای بین بخشی از دستگاه‌های مرتبط، نظیر وزارت کشور، شهرداری و کمیته امداد، تقسیم کار دقیقی بین دستگاه‌ها انجام شود و با همکاری آن‌ها متکدیان خیابانی جمع‌آوری و پس از پایش اولیه، افراد نیازمند تحت پوشش نهادهای حمایتی قرار گرفته و افراد حرفه‌ای به عنوان مجرم به دستگاه قضایی معرفی شوند.
- راه‌اندازی سامانه‌ی اطلاع‌رسانی مردمی برای ارائه‌ی گزارش‌های تکدی‌گری در سطح شهر به نهاد مجری جمع‌آوری متکدیان.
- استفاده از ظرفیت سمن‌ها و خیریه‌ها برای کمک به دولت در جهت سازماندهی و توانمندسازی متکدیان. ضروری است که آموزش‌های حرفه‌ای برای سازمان‌های مردم‌نهاد ارائه شده و با رویکرد علمی و فنی شاهد فعالیت آن‌ها باشیم.
- حل مشکلات قانونی و خلأهای حقوقی در مقابله با متکدیان به‌ویژه کودکان متکدی که تحت سرپرستی افراد فاقد صلاحیت قرار دارند.

- ایجاد زیرساخت‌های حمایتی بیشتر در نهادهایی همچون سازمان بهزیستی و کمیته‌ی امداد برای حمایت از متکدیان نیازمند.
- در نهایت پس از فراهم شدن زمینه‌ی جمع‌آوری میدانی متکدیان و اطمینان از پوشش حمایتی افراد نیازمند توسط نهادهای حمایتی، می‌توان گفت که زمینه برای انجام فعالیت‌های تبلیغی برای اصلاح نگرش مردم نسبت به متکدیان وجود دارد. محور اصلی این تبلیغات بر این نکته تأکید دارد که معابر عمومی و خیابان‌ها محل اعلام درخواست نیازمندی نیست و با توجه به مکانیسم حمایتی قوی شکل گرفته در کشور، هر شهروندی در مواجهه با نیازمندان باید آنها را به نهادهای ذی‌صلاح معرفی کند تا در صورت تأیید نیازمندی آنها، از حمایت‌های لازم برخوردار شوند. مردم نیز کمک‌های خود را از طریق همین دستگاه‌های حمایتی به دست نیازمندان واقعی خواهند رساند.

نتیجه‌گیری

بررسی رفتار کمک‌کردن در نمونه‌ی مورد مطالعه نشان می‌دهد که کمک به متکدیان اگرچه در پایین‌ترین سطح نسبت به سایر روش‌ها قرار دارد، اما اختلاف بسیار ناچیزی با دو روش کمک‌کردن از طریق حساب خیریه‌های دولتی و حساب خیریه‌های غیردولتی دارد. مطالعه‌ی انجام‌شده نشان داد که با افزایش سن، میزان کمک به متکدیان کاهش می‌یابد. اگرچه این یافته قابلیت تعمیم به جامعه را نداشت، اما حکایت‌گر این موضوع است که در نمونه‌ی مورد مطالعه، افراد مسن در کمک‌کردن خود کمتر تحت تأثیر رفتار متکدیان قرار می‌گیرند؛ همچنین با افزایش درآمد، مشخص شد که کمک به متکدیان کاهش می‌یابد. این موضوع هم اگرچه قابلیت تعمیم به جامعه را ندارد، اما در نمونه‌ی مورد مطالعه معنادار است که می‌تواند حدس‌هایی همچون کم بودن متکدیان در محل زندگی افراد با سطح درآمد بالا، استفاده از وسایل نقلیه شخصی و عدم تردد در مکان‌هایی که متکدیان حضور دارند و یا کنترل‌های رفتاری درونی آنها در مواجهه

با متکدیان را ذکر کرد. نکته‌ی آخر این که با افزایش تحصیلات، میزان کمک به متکدیان کاهش می‌یابد. این موضوع می‌تواند به علت این باشد که افراد تحصیل کرده، به علت استفاده‌ی بیشتر از رسانه‌های مختلف، تصویر ارائه‌شده از متکدیان را بیشتر پذیرفته‌اند و کنش‌های رفتاری آنها در مقابل متکدیان به کمک کمتر به آنها منجر می‌شود؛ همچنین مطالعه‌ی انجام‌شده، رابطه‌ای میان جنسیت و کمک به متکدیان را نشان نداد. یافته‌های این بخش از پژوهش نشان می‌دهد که اگر چه کمک به متکدیان نسبت به سایر روش‌ها در جایگاه پایین‌تری قرار دارد، اما میانگین آن، کمی از حد وسط پایین‌تر است. این موضوع نشان می‌دهد که فضای تبلیغاتی برای کنترل کمک به متکدیان، به صورت کامل موفق نبوده است. اما نمی‌توان پیامدهای چنین توصیه‌ای نظیر بی‌تفاوتی اجتماعی، از بین رفتن احساس ترحم نسبت به درد و زجر دیگران، کاهش مسئولیت اجتماعی در شهروندان و ... را نادیده گرفت.

در بررسی‌های نقلی صورت گرفته برای طراحی وضعیت مطلوب مواجهه با متکدیان مشخص شد که توصیه‌ی محوری به عدم رد متکدیان دلالت دارد. اهمیت این موضوع به این دلیل است که رفع نیازهای واقعی نیازمندان و مستمندان در نظام اسلامی، بسیار حائز اهمیت است و هیچ فردی نباید وجود داشته باشد که از تأمین نیازهای اصلی خود عاجز باشد. البته موضوع مهمی که در مواجهه با متکدیان وجود دارد، بحث وجود گروه‌های سازماندهی شده در آنها و ایجاد کسب و کارهای حرفه‌ای است. این موضوع به نحوی در روایات مورد اشاره قرار گرفته است و آن پرسش فردی از معصوم در مورد سائلی است که احتمال دروغ‌گویی آن می‌رود. در شرایط حاضر، به واسطه‌ی توسعه‌ی امکانات حکومتی، این امکان وجود دارد که تمامی متکدیان خیابانی جمع‌آوری شده و در قالب اصلاح یا بهبود قوانین، افرادی که به صورت حرفه‌ای تکدی‌گری می‌کنند، به مراجع قضایی معرفی شده و افرادی که از سرنداری دست به گدایی بلند کرده‌اند، به سازمان‌های حمایتی معرفی شوند و چهره‌ی شهر از این زشتی پاک شود. سیاست رسانه‌ای برای عدم کمک به متکدیان نیز باید پایان یابد و جایگزین آن برنامه‌هایی شود

که به احساس مسئولیت و توجه اجتماعی منجر شود. تنها بعد از استقرار کامل مکانیسم حمایتی از متکدیان و طراحی سازوکار تأیید نیازمندی آنها می توان آنها را از کمک مستقیم منع کرد. البته این موضوع، به معنی ایجاد بی تفاوتی در مردم نیست، بلکه به معنی معرفی متکدیان از طریق سامانه‌ی ارتباط با مردم به نهادهای ذی صلاح است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم.
- ** نهج البلاغه.
- آرین پور، محمدرضا. (۱۳۹۱). بررسی جرایم تکدی، ولگردی و کلاشی در ایران. تهران: نشر رزقی.
- ابطحی، سید مصطفی؛ آرایش، حسن و سالاری سردری، فرضعلی. (۱۳۹۷). بررسی و تبیین حکمرانی شایسته در رویکرد حکمرانی نظام جمهوری اسلامی ایران. راهبرد سیاسی، ۲(۵)، صص ۶۴-۲۷.
- ادهمی، جمال؛ ترکمان، مهدی و دارابی، خدایار. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر تمایل متکدیان شهر تهران به ترک تکدی گری. پژوهشنامه علوم اجتماعی، ۴(۱)، صص ۱۲۳-۱۴۴.
- باقری، محمدحسن؛ کرباسی زاده، منصور. (۱۳۹۰). آسیب شناسی جامعه. تهران: انتشارات ارتش جمهوری اسلامی ایران، نیروی زمینی، مرکز مطالعات و تحقیقات و تدوین آیین نامه ها.
- بیات، بهرام. (۱۳۸۷). فزاتحلیل آسیب های اجتماعی و جرایم. تهران: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی.
- پورافکاری، نصراله؛ سرای گردافشاری، بهاره. (۱۳۸۶). بررسی علل اجتماعی تکدی گری در شهر بندرعباس. توسعه اجتماعی، ۲(۱)، صص ۸۰-۱۰۶.
- پورعزت، علی اصغر. (۱۴۰۰). حکمرانی و توسعه (سخنی با خواننده). حکمرانی و توسعه، ۱(۱).
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). تصنیف غررالحکم و دررالکلم (محقق: سیدمهدی رجایی). قم: دار الکتب الاسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۶). تفسیر تسنیم (ج ۱۲). قم: انتشارات اسراء.
- جهانگیری، مسعود؛ سلطانی، ادريس و کریمی، یوسف. (۱۳۹۴). تبیین عوامل اجتماعی موثر بر تمایل زنان متکدی به ترک تکدی. اولین همایش نقش زن در سلامت جامعه.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۸۶). وسائل الشیعه (ج ۱۵ و ۹)، چاپ دهم. تهران: کتابچی.

حسین زاده یزدی، مهدی. (۱۳۹۹). حکمرانی اجتماعی اسلامی. علوم انسانی اسلامی. صدر، ۳۴، صص از ۲۴۷-۲۵۲.

رجبی، سوران؛ علی مرادی، خدیجه. (۱۳۹۴). بررسی پدیده تکدی گری و رابطه آن با فقر در استان بوشهر. همایش بین المللی روانشناسی و فرهنگ زندگی.

صرامی، حسین. (۱۳۸۵). آسیب شناسی شهری ایران (تکدی گری در شهر اصفهان). فرهنگ اصفهان، ۹(۲)، صص ۲۸-۳۷.

طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان (ج ۲، مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسن حوزه علمیه قم.

علی اکبری، اسماعیل؛ درخشان، شهرام. (۱۳۹۳). تحلیل الگوهای فضایی آسیب های اجتماعی در محیط های شهری، مطالعه موردی: منطقه پنج کلان شهر تهران. پژوهش های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، ۱۲(۱)، صص ۴۹-۷۲.

فرخوندی، امیر؛ پارسی، فاطمه و لطیفی، غلامرضا. (۱۳۹۴). بررسی نگرش جوانان به کجروانه و ناهنجار بودن پدیده تکدی گری (مورد مطالعه: جوانان شهرستان شوش). توسعه اجتماعی، ۹(۳)، صص ۱۴۱-۱۷۴.

قنبری عدیوی، احسان. (۱۳۹۴). بررسی جرم تکدی گری و راهکارهای پیشگیری از آن. نخستین کنگره بین المللی حقوق ایران.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۶۳). الکافی (ج ۲ و ۴). تهران: دار الکتب الاسلامیه. مجلسی، محمد باقر. (۱۳۸۶). بحار الأنوار (ج ۷۰، ۷۲، ۷۵، ۹۳ و ۱۰۱، چاپ پنجم). تهران: انتشارات اسلامیه.

محسنی نیا، ایمان؛ قلیزاده، سید ابراهیم. (۱۳۹۴). تکدی گری و آسیب های آن بر صنعت گردشگری (مورد مطالعه ای شهر شیراز). نخستین کنفرانس بین المللی گردشگری، جغرافیا و باستان شناسی.

محمدی اصل، عباس. (۱۳۸۴). جنسیت و تکدی. گزارش، شماره ۱۶۹، صص ۲۶-۳۳. مطهری مرتضی. (۱۳۸۷). آشنایی با قرآن (چاپ بیست و دوم). قم: صدرا.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه (ج ۲ و ۲۷، چاپ اول). قم: دار الکتب الإسلامية.

هادی تبار، اسماعیل؛ علی پور، عادل. (۱۳۹۳). جرم‌زدایی از جرایم ولگردی و تکدی‌گری. آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۱(۷)، صص ۱۲۷-۱۴۶.

نویسنده مجهول. (۱۳۹۱). نقش آموزش‌های مهارتی فنی و حرفه‌ای در کاهش آسیب‌های اجتماعی (تکدی‌گری). تهران: معاونت آموزش دفتر کاهش آسیب‌های اجتماعی.

Adams, T. M. (1972). *An approach to the problem of beggary in eighteenth-century France: the Depots de mendicite* (Vol. 1). University of Wisconsin-Madison.

Uddin Sultan Salah, Mst. Atia Aktar & Aeysha Sultana. (2014). beggars in dhaka city: profession or compulsion, *Asian Journal of Business and Economics*, Volume 4, No.4.3 Quarter III

Fitzpatrick, S & Kennedy, C. (2000). "Getting By: Begging, Rough Sleeping and the Big Issue", in *Glasgow and Edinburg*, Policy Press, Bristol.

Jordan, B. (1999). "Begging: the global context and international comparisons", in Dean, H. *Begging questions: stress level economic activity and social policy failure*, The policy press, Bristol, UK.

Ogunkan, David Victor. (2011). Begging and almsgiving in Nigeria: The Islamic perspective, *International Journal of Sociology and Anthropology*, Vol. 3(4), pp. 127-131.

Baltazar M.L. namwata, Maseke R. mgabo & Provident dimoso. (2012). categories of street beggars and factors influencing street begging in central Tanzania, *African Study Monographs*, 33(2), pp. 133-143.

Dean Hartley. (1999). *Begging Questions: Street-Level Economic Activity And Social Policy Failure*, The Policy Press.

References

* The Holy Quran

** Nahj al-Balagha

Abtahi, S. M., Arayesh, H., & Salari Sardari, F. (2018). Explaining good governance in the context of the Islamic Republic of Iran. *Political Strategy*, 2(5), pp. 27-64 [In Persian].

Adams, T. M. (1972). *An approach to the problem of beggary in eighteenth-century France: The Depots de mendicite* (Vol. 1). University of Wisconsin-Madison.

Adhami, J., Torkaman, M., & Darabi, K. (2010). Factors influencing the willingness of beggars in Tehran to quit begging. *Social Science Journal*, 4(1), pp. 123-144 [In Persian].

Akbari, I., & Derakhshan, S. (2014). Analysis of spatial patterns of social damage in urban environments: A case study of District 5, Greater Tehran. *Geographical and Urban Planning Research*, 2(1), pp. 49-72 [In Persian].

Anonyme (2012). *The role of vocational and technical training in reducing social damages (begging)*. Tehran: Deputy of Education, Office of Social Damage Reduction [In Persian].

Arianpoor, M. R. (2012). *A study on crimes related to begging, vagrancy, and stealing in Iran*. Tehran: Ruzgi Publishing [In Persian].

Bagheri, M. H., & Karbasi Zadeh, M. (2011). *Social pathology*. Tehran: Army of the Islamic Republic of Iran, Ground Forces, Center for Studies, Research, and Regulations [In Persian].

Bayat, B. (2008). *A meta-analysis of social damages and crimes*. Tehran: Islamic Republic Police [In Persian].

Farkhondi, A., Parsi, F., & Latifi, G. (2015). Examining the views of youth on deviance and the social illegitimacy of begging (Case study: Youth in Shush County). *Social Development*, 9(3), pp. 141-174 [In Persian].

Fitzpatrick, S., & Kennedy, C. (2000). *Getting by: Begging, rough sleeping, and the Big*

- Issue in Glasgow and Edinburgh*. Policy Press.
- Ghanbari Adiwi, E. (2015). *Examining the crime of begging and strategies for its prevention*. First International Congress on Iranian Law. [In Persian]
- Hadi Tabar, I., & Alipour, A. (2014). Decriminalizing vagrancy and begging crimes. *Criminal Law Teachings*, 11(7), pp. 127-146 [In Persian].
- Hartley, D. (1999). *Begging questions: Street-level economic activity and social policy failure*. The Policy Press.
- Hor Ameli, M. B. H. (2007). *Wasa'il al-Shia* (Vols. 9, 15; 10th ed.). Tehran: Ketabchi [In Persian].
- Hosseinzadeh Yazdi, M. (2020). Islamic social governance. *Islamic Humanities Science*, 34, pp. 247-252 [In Persian].
- Jahangiri, M., Soltani, E., & Karimi, Y. (2015). *Explaining social factors influencing the willingness of women beggars to quit begging*. First Conference on the Role of Women in Public Health.
- Jawadi Amoli, A. (2007). *Tafseer Tasneem* (Vol. 12). Qom: Isra Publications [In Persian].
- Jordan, B. (1999). *Begging: The global context and international comparisons*. In H. Dean (Ed.), *Begging questions: Stress level economic activity and social policy failure*. The Policy Press.
- Kulayni, M. B. Y. (1984). *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah [In Arabic].
- Majlesi, M. B. (2007). *Bihar al-Anwar* (Vols. 70, 72, 75, 93, 101; 5th ed.). Tehran: Islamiya Publications [In Persian].
- Makarem Shirazi, N., et al. (1995). *Tafseer al-Namunah* (Vols. 2, 27; 1st ed.). Qom: Dar al-Kutub al-Islami [In Persian].
- Mohammadi Asl, A. (2005). Gender and begging. *Report*, 169, pp. 26-33 [In Persian].
- Mohseni Nia, I., & Qolizadeh, S. E. (2015). *Begging and its impacts on the tourism*

industry (Case study: Shiraz City). First International Conference on Tourism, Geography, and Archaeology.

Motahari, M. (2008). *Introduction to the Quran* (22nd ed.). Qom: Sadra [In Persian].

Namwata, B. M. L., Mgabo, M. R., & Dimoso, P. (2012). Categories of street beggars and factors influencing street begging in central Tanzania. *African Study Monographs*, 33(2), 133-143.

Ogunkan, D. V. (2011). Begging and almsgiving in Nigeria: The Islamic perspective. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 3(4), 127-131.

Pour Ezzat, A. A. (2021). Governance and development. *Governance and Development*, 1(1) [In Persian].

Pourafkari, N., & Saray Gerdafshari, B. (2007). A study of the social causes of begging in Bandar Abbas. *Social Development*, 2(1), pp. 80-106 [In Persian].

Rajabi, S., & Ali Moradi, K. (2015). *Examining the phenomenon of begging and its relationship with poverty in Bushehr province*. International Conference on Psychology and Culture of Life.

Sarrami, H. (2006). Urban pathology in Iran (Begging in Isfahan). *Esfahan Culture*, 9(2), pp. 28-37 [In Persian].

Tabatabai, M. H. (1995). *Tafseer al-Mizan* (Vol. 2; S. M. B. Musavi Hamedani, Trans.). Qom: Office of Islamic Publications, Society of Seminary Teachers of Qom [In Persian].

Tamimi Amadi, A. W. bin M. (1991). *Ghorar al-Hikam va Durar al-Kalam* (S. M. Rajaei, Ed.). Qom: Dar al-Kutub al-Islami [In Arabic].

Uddin Sultan Salah, M., Mst. Atia Aktar, & Aeysha Sultana. (2014). *Beggars in Dhaka City: Profession or compulsion*. *Asian Journal of Business and Economics*, 4(4), 3rd Quarter.